

ПРИВАТНЕ АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО
«ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД «МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ
УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ»

**Яготинський інститут
Кафедра соціальної роботи**

Яринич Юрій Віталійович
(прізвище, ім'я, по батькові)

**Кваліфікаційна робота
на здобуття ступеня бакалавра**

на тему:

**«Соціальна робота з дітьми,
які позбавлені батьківського піклування»**

Група ІН34-9-22-Б1СПр (4,0д)

Спеціальність: 231«Соціальна робота»

Освітня програма: Соціальна робота

Рівень вищої освіти: перший (бакалаврський)

*Дипломна робота містить результати власних досліджень. Використання
ідей, результатів, текстів інших авторів мають посилання на відповідне
джерело*

Студент

Яринич Юрій Віталійович

(підпис)

(прізвище та ініціали)

Науковий керівник

_____ **к.і.н. Михайленко Сергій Миколайович**

(посада, науковий ступінь, вчене звання)

(підпис)

(прізвище та ініціали)

Допущено до захисту перед ЕК

Завідувач кафедри

_____ **к.п.н. Черноштан Євгеній Валерійович**

(посада, науковий ступінь, вчене звання)

(підпис)

(прізвище та ініціали)

Яготин 2026 р.

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ, ПОЗБАВЛЕНИМИ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ.....	9
1.1. Сутність та категорії дітей, позбавлених батьківського піклування.....	9
1.2. Причини та соціальні наслідки позбавлення дітей батьківського піклування.....	13
1.3. Основні підходи та форми соціальної роботи з дітьми даної категорії.....	17
РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ, ПОЗБАВЛЕНИМИ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ (НА ПРИКЛАДІ ЦЕНТРУ СОЦІАЛЬНИХ СЛУЖБ ЯГОТИНСЬКОЇ МІСЬКОЇ РАДИ).....	37
2.1. Характеристика діяльності Центру соціальних служб Яготинської міської ради.....	37
2.2. Напрями роботи Центру соціальних служб із дітьми, позбавленими батьківського піклування.....	40
2.3. Аналіз ефективності соціальної роботи та проблемні аспекти її реалізації.....	45
ВИСНОВКИ.....	54
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ.....	57
ДОДАТКИ	

Актуальність дослідження. Проблема дітей, позбавлених батьківського піклування, в сучасному українському суспільстві є однією з найбільш соціально значущих і водночас складних для вирішення. Вона має системний характер і зумовлена сукупністю економічних, соціальних, демографічних та морально-психологічних чинників. До таких чинників належать зниження рівня життя частини населення, безробіття, трудова міграція батьків за кордон, зростання кількості кризових сімей, насильство в сім'ї, алкогольна та наркотична залежність, а також наслідки воєнного стану в Україні, що призвели до втрати батьків або роз'єднання сімей.

У цих умовах зростає кількість дітей, які фактично або юридично залишаються без батьківського піклування. Такі діти потребують не лише матеріального забезпечення, а й комплексної соціально-психологічної підтримки, оскільки переживають глибокі емоційні травми, відчуття покинутості, нестабільності та соціальної незахищеності. Відсутність належного сімейного середовища негативно впливає на формування їхньої особистості, самооцінки, життєвих орієнтацій та здатності до соціальної адаптації.

Особливої уваги потребує те, що діти, позбавлені батьківського піклування, часто стикаються з труднощами в освітньому процесі, мають обмежений доступ до ресурсів розвитку, а також перебувають у групі ризику щодо девіантної поведінки, правопорушень та соціальної ізоляції. Це актуалізує необхідність своєчасного втручання соціальних служб і впровадження ефективних механізмів підтримки таких дітей.

У цьому контексті важливу роль відіграє система соціальної роботи, яка в Україні представлена центрами соціальних служб, службами у справах дітей, закладами соціального захисту та іншими інституціями. Їхня діяльність спрямована на виявлення дітей, які опинилися у складних життєвих обставинах, організацію їхнього соціального супроводу, захист прав та інтересів, а також сприяння влаштуванню в сімейні форми виховання.

Особливе значення має діяльність місцевих соціальних служб, оскільки саме на рівні громади здійснюється безпосередня робота з дітьми та сім'ями, які перебувають у складних життєвих обставинах. Зокрема, Центр соціальних служб Яготинської міської ради виконує важливі функції щодо соціального

супроводу дітей, позбавлених батьківського піклування, організації індивідуальної роботи з ними, надання соціально-психологічної підтримки та взаємодії з іншими суб'єктами соціальної роботи.

Актуальність даної теми також зумовлена необхідністю вдосконалення існуючих форм і методів соціальної роботи, підвищення її ефективності, а також адаптації до сучасних соціальних викликів. Вивчення практичного досвіду роботи конкретного центру соціальних служб дозволяє не лише оцінити реальний стан надання соціальних послуг дітям, позбавленим батьківського піклування, але й визначити проблемні аспекти та можливі шляхи їх подолання.

Таким чином, дослідження соціальної роботи з дітьми, позбавленими батьківського піклування, є надзвичайно актуальним як у теоретичному, так і в практичному аспекті, оскільки спрямоване на вдосконалення системи соціального захисту дітей та забезпечення їхнього повноцінного розвитку і інтеграції в суспільство.

Стан наукової розробки теми дослідження. Проблематика соціальної роботи з дітьми, позбавленими батьківського піклування, є однією з ключових у сучасній соціальній педагогіці, соціальній роботі та правозахисних дослідженнях. Вона активно розробляється як у вітчизняній, так і в зарубіжній науковій літературі, оскільки стосується захисту прав дитини, розвитку сімейних форм виховання та подолання явищ соціального сирітства.

Теоретичні засади соціальної роботи з дітьми, які перебувають у складних життєвих обставинах, розкрито у працях багатьох українських учених. Зокрема, значний внесок у дослідження проблем соціального сирітства, сімейного неблагополуччя та соціального захисту дітей зробили Анатолій Капська, Іван Зверев, Людмила Виноградова, Світлана Харченко, Олена Холостова, Наталія Комарова та інші науковці.

У їхніх дослідженнях розглядаються ключові аспекти: причини виникнення соціального сирітства, особливості психоемоційного розвитку дітей без батьківського піклування, механізми їхньої соціалізації, а також роль соціальних інституцій у забезпеченні захисту прав дитини. Окрему увагу приділено питанням функціонування системи опіки та піклування, розвитку прийомних сімей, дитячих будинків сімейного типу та патронатного виховання.

Вагомий внесок у правове забезпечення захисту дітей зробили дослідники у сфері права та державного управління, зокрема Юрій Павленко, Оксана Піддубна, Вікторія Коломієць, які аналізували реалізацію прав дитини відповідно до міжнародних стандартів, зокрема Конвенції ООН про права дитини, та національного законодавства України.

Окремий напрям досліджень становлять праці, присвячені діяльності соціальних служб та розвитку соціальної роботи на рівні громад. У цьому контексті варто відзначити роботи Наталія Бондаренко, Олена Бойко, Ірина Ткаченко, які досліджують процеси децентралізації соціальних послуг, підвищення ролі територіальних громад та ефективність міжвідомчої взаємодії у сфері захисту дітей.

Зарубіжні наукові підходи до проблеми соціального сирітства та роботи з дітьми без батьківського піклування представлені в працях таких дослідників, як Jane Waldfogel, Peter Pecora, Howard Bath, які акцентують увагу на моделі сімейного виховання, психологічній підтримці дітей та системах альтернативного догляду.

Водночас, попри значну кількість наукових напрацювань, недостатньо дослідженим залишається практичний аспект діяльності конкретних соціальних служб на рівні громад, зокрема аналіз ефективності їхньої роботи в умовах сучасних викликів. Практично не достатньо вивчено специфіку роботи Центру соціальних служб Яготинської міської ради щодо соціального супроводу дітей, позбавлених батьківського піклування, що й обумовлює актуальність даного дослідження.

Таким чином, можна констатувати, що теоретична база теми є досить розвиненою, однак потребує подальшого поглиблення саме в напрямі аналізу практичної діяльності соціальних служб на місцевому рівні та оцінки ефективності їх роботи.

Метою кваліфікаційної роботи бакалавра є теоретичне обґрунтування та аналіз особливостей соціальної роботи з дітьми, позбавленими батьківського піклування, а також дослідження практичної діяльності Центру соціальних служб Яготинської міської ради щодо надання соціальної підтримки цій категорії дітей і визначення шляхів підвищення ефективності такої роботи.

Завдання дослідження. Для досягнення поставленої мети в роботі передбачено вирішення таких завдань: 6

- Розкрити сутність поняття «діти, позбавлені батьківського піклування» та визначити їх основні категорії;
- Проаналізувати причини виникнення соціального сирітства та його наслідки для розвитку дитини;
- Охарактеризувати основні форми, методи та технології соціальної роботи з дітьми даної категорії;
- Дослідити організаційно-функціональну структуру та напрями діяльності Центру соціальних служб Яготинської міської ради;
- Проаналізувати практичний досвід соціальної роботи Центру щодо підтримки дітей, позбавлених батьківського піклування;
- Визначити проблемні аспекти у діяльності соціальних служб на місцевому рівні;
- Запропонувати можливі шляхи вдосконалення соціальної роботи з дітьми, позбавленими батьківського піклування, у межах громади.

Об'єктом дослідження є соціальна робота з дітьми, позбавленими батьківського піклування, як напрям діяльності системи соціального захисту населення.

Предметом дослідження є зміст, форми, методи та особливості організації соціальної роботи з дітьми, позбавленими батьківського піклування, а також практична діяльність Центру соціальних служб Яготинської міської ради щодо їх соціального захисту, підтримки та соціального супроводу.

Методи дослідження. У процесі виконання кваліфікаційної роботи бакалавра були використані загальнонаукові та спеціальні методи дослідження, що забезпечили комплексний підхід до вивчення соціальної роботи з дітьми, позбавленими батьківського піклування, та аналізу практичної діяльності Центру соціальних служб Яготинської міської ради.

Зокрема, застосовано такі методи:

- Теоретичний аналіз і синтез – для вивчення наукових джерел, нормативно-правової бази, узагальнення підходів до розуміння сутності соціального сирітства та соціальної роботи з дітьми зазначеної категорії.

- Порівняльний метод – для зіставлення різних наукових підходів до організації соціального захисту дітей, позбавлених батьківського піклування. 7

- Системний підхід – для розгляду соціальної роботи як цілісної системи взаємопов'язаних елементів (державні органи, соціальні служби, сімейні форми виховання тощо).

- Структурно-функціональний метод – для аналізу діяльності Центру соціальних служб Яготинської міської ради, його структури та основних функцій у роботі з дітьми.

- Аналіз документів – для вивчення нормативних актів, внутрішньої документації соціальних служб, статистичних та звітних матеріалів.

- Узагальнення та систематизація – для формулювання висновків щодо ефективності соціальної роботи та визначення напрямів її вдосконалення.

Застосування зазначених методів дозволило всебічно дослідити проблему та забезпечити обґрунтованість отриманих результатів.

Наукова новизна кваліфікаційної роботи бакалавра полягає у комплексному узагальненні сучасних підходів до соціальної роботи з дітьми, позбавленими батьківського піклування, та уточненні особливостей її реалізації на рівні територіальної громади. У роботі здійснено аналіз практичної діяльності Центру соціальних служб Яготинської міської ради, що дозволило виявити специфіку організації соціального супроводу дітей даної категорії в умовах конкретної громади.

Також уточнено проблемні аспекти міжвідомчої взаємодії та визначено напрями підвищення ефективності соціальної роботи з дітьми, позбавленими батьківського піклування, на місцевому рівні.

Теоретичне значення роботи полягає в систематизації та узагальненні наукових підходів до розуміння сутності соціального сирітства, причин його виникнення та особливостей соціальної роботи з дітьми, позбавленими батьківського піклування.

Результати дослідження поглиблюють уявлення про форми, методи та технології соціальної підтримки дітей цієї категорії, а також про роль соціальних служб у забезпеченні їхнього захисту та соціальної адаптації.

Практичне значення роботи полягає у можливості використання отриманих результатів у діяльності центрів соціальних служб, служб у справах дітей та інших суб'єктів соціальної роботи.

Запропоновані рекомендації можуть бути застосовані для вдосконалення організації соціального супроводу дітей, позбавлених батьківського піклування, підвищення ефективності міжвідомчої взаємодії та покращення якості надання соціальних послуг на рівні територіальних громад, зокрема в діяльності Центру соціальних служб Яготинської міської ради.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота бакалавра складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел та літератури, додатків.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ, ПОЗБАВЛЕНИМИ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ

1.1. Сутність та категорії дітей, позбавлених батьківського піклування

Проблема дітей, позбавлених батьківського піклування, є однією з найгостріших соціальних проблем сучасного суспільства, оскільки вона безпосередньо пов'язана із забезпеченням базових прав дитини, її соціалізацією, психологічним благополуччям та повноцінним розвитком. У сучасних умовах соціально-економічних трансформацій, військових дій, вимушеної міграції населення, кризових явищ у сімейному середовищі та зростання рівня соціального сирітства питання соціального захисту дітей, які втратили батьківське піклування, набуває особливої актуальності. Саме тому дослідження сутності цього явища, його основних категорій та особливостей є необхідною передумовою для ефективної організації соціальної роботи з такими дітьми.

Відповідно до міжнародних та національних нормативно-правових актів, дитина має право на сімейне виховання, турботу та захист з боку батьків. Зокрема, Конвенція ООН про права дитини визначає, що кожна дитина повинна

зростати в сімейному оточенні, в атмосфері щастя, любові та розуміння. Водночас у реальному житті значна кількість дітей з різних причин залишається без належної батьківської опіки, що негативно впливає на їхній фізичний, психічний та соціальний розвиток.

У науковій літературі поняття «діти, позбавлені батьківського піклування» трактується як окрема соціальна категорія неповнолітніх осіб, які внаслідок певних життєвих обставин не мають можливості виховуватись у біологічній сім'ї та потребують державного захисту й підтримки. В українському законодавстві це поняття закріплене у Законі України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» [4].

Діти, позбавлені батьківського піклування, – це діти, які залишилися без піклування батьків у зв'язку з позбавленням їх батьківських прав, відібранням дитини без позбавлення батьківських прав, визнанням батьків безвісно відсутніми або недієздатними, оголошенням померлими, відбуванням покарання в місцях позбавлення волі, перебуванням батьків під вартою, ухиленням батьків від виконання своїх обов'язків щодо виховання дитини, тривалою хворобою батьків, а також унаслідок інших обставин, що унеможливають належне виконання ними батьківських функцій.

Поняття «дитина, позбавлена батьківського піклування» є ширшим за поняття «дитина-сирота». Якщо дитина-сирота – це дитина, у якої померли або загинули обидва чи єдиний з батьків, то діти, позбавлені батьківського піклування, можуть мати живих батьків, однак фактично залишаються без їхнього догляду, виховання та підтримки. У сучасних умовах саме соціальне сирітство становить найбільшу частку серед дітей цієї категорії [45, с.21].

Соціальне сирітство є складним соціальним явищем, що виникає внаслідок деформації інституту сім'ї, погіршення морально-психологічного клімату в родині, алкоголізму, наркоманії, домашнього насильства, безробіття, бідності та інших негативних соціальних чинників. На відміну від біологічного сирітства, соціальне сирітство характеризується наявністю живих батьків, які не виконують своїх обов'язків щодо дитини. Така ситуація створює для дитини умови емоційної депривації, почуття покинутості, невпевненості та соціальної дезадаптації.

У сучасній соціально-педагогічній та психологічній науці виділяють декілька основних категорій дітей, позбавлених батьківського піклування. 10

Першою категорією є діти-сироти – діти, у яких померли або загинули обидва чи єдиний з батьків. Ця категорія дітей потребує не лише матеріальної підтримки, а й психологічної допомоги, оскільки втрата батьків є важкою психотравмуючою подією.

Другою категорією є діти, батьки яких позбавлені батьківських прав. Найчастіше причинами такого рішення стають систематичне невиконання батьківських обов'язків, жорстоке поводження з дитиною, алкоголізм, наркоманія, експлуатація дітей або інші форми асоціальної поведінки батьків.

Третю категорію становлять діти, відібрані у батьків без позбавлення їх батьківських прав. У таких випадках дитина вилучається із сім'ї через загрозу її життю чи здоров'ю, однак батькам надається можливість виправити ситуацію та відновити сімейні стосунки.

Окремою категорією є діти, батьки яких визнані безвісно відсутніми, недієздатними або оголошені померлими. Унаслідок цього дитина фактично залишається без належного догляду та потребує встановлення відповідної форми влаштування.

До цієї групи також належать діти, батьки яких відбувають покарання в місцях позбавлення волі або перебувають під вартою. У таких випадках дитина часто переживає соціальну стигматизацію, психологічні труднощі та емоційну нестабільність.

Важливою категорією є безпритульні та бездоглядні діти. Безпритульність характеризується відсутністю постійного місця проживання та контролю з боку дорослих, тоді як бездоглядність проявляється у недостатньому виховному контролі та турботі про дитину. Такі діти особливо вразливі до негативного впливу кримінального середовища, насильства, експлуатації та різних форм девіантної поведінки.

У сучасних умовах в Україні значно зросла кількість дітей, які залишилися без батьківського піклування внаслідок воєнних дій. До цієї категорії належать діти, які втратили батьків через військову агресію, були вимушено евакуйовані, залишилися без супроводу дорослих або перебувають на тимчасово окупованих

територіях. Такі діти потребують особливої уваги з боку держави та соціальних служб, оскільки вони зазнають комплексної психологічної травматизації. 11

Слід зазначити, що діти, позбавлені батьківського піклування, є неоднорідною соціальною групою. Кожна дитина має індивідуальний життєвий досвід, рівень психологічної травматизації, особливості розвитку та потребує диференційованого підходу в процесі соціальної роботи. Спільною рисою для більшості таких дітей є дефіцит емоційної підтримки, нестача почуття безпеки та труднощі у формуванні довірливих соціальних стосунків.

Науковці зазначають, що тривале перебування дитини без сімейного оточення негативно впливає на її психоемоційний розвиток. У дітей можуть спостерігатися підвищена тривожність, агресивність, замкнутість, труднощі соціальної адаптації, низька самооцінка та порушення формування особистісної ідентичності. Особливо небезпечним є раннє інституційне виховання, оскільки воно нерідко призводить до явища госпіталізму – стану психічного та фізичного виснаження дитини через дефіцит індивідуальної уваги й емоційного контакту [37, с. 96].

Важливим аспектом у визначенні сутності дітей, позбавлених батьківського піклування, є питання їхнього соціального захисту та влаштування. В Україні передбачено різні форми сімейного виховання таких дітей: усиновлення, опіка та піклування, прийомна сім'я, дитячий будинок сімейного типу, патронат над дитиною. Пріоритетною формою вважається саме сімейне виховання, оскільки воно забезпечує найкращі умови для гармонійного розвитку особистості дитини.

Соціальна робота з дітьми, позбавленими батьківського піклування, має комплексний характер і передбачає надання соціальної, психологічної, педагогічної, правової та медичної допомоги. Основною метою такої роботи є створення умов для повноцінного розвитку дитини, захисту її прав, успішної соціалізації та інтеграції в суспільство.

Отже, діти, позбавлені батьківського піклування, є особливо вразливою категорією населення, яка потребує посиленого соціального захисту та підтримки. Причини втрати батьківського піклування можуть бути різними – від смерті батьків до соціальної дезадаптації сім'ї чи наслідків воєнних дій. Розуміння сутності цієї категорії дітей, її основних ознак та різновидів є

важливою теоретичною основою для організації ефективної соціальної роботи, спрямованої на забезпечення прав, добробуту та гармонійного розвитку кожної дитини.

1.2. Причини та соціальні наслідки позбавлення дітей батьківського піклування

Проблема позбавлення дітей батьківського піклування є складним багатофакторним соціальним явищем, яке виникає під впливом економічних, психологічних, моральних, демографічних та суспільно-політичних чинників. У сучасному суспільстві дитина, яка залишилася без належної батьківської опіки, стає особливо вразливою до різноманітних ризиків соціального, психологічного та фізичного характеру. Зростання кількості дітей, позбавлених батьківського піклування, свідчить про кризу сімейного інституту, недостатню ефективність системи соціального захисту населення та загальне погіршення соціального благополуччя окремих категорій громадян.

Позбавлення дитини батьківського піклування може бути спричинене як об'єктивними, так і суб'єктивними причинами. До об'єктивних причин належать обставини, що не залежать безпосередньо від волі батьків, зокрема смерть одного чи обох батьків, тяжкі хронічні захворювання, інвалідність, воєнні дії, природні катастрофи, вимушене переселення або інші надзвичайні ситуації. Суб'єктивні причини пов'язані передусім із неналежним виконанням батьками своїх обов'язків щодо виховання та утримання дитини.

Однією з основних причин позбавлення дітей батьківського піклування є соціально-економічна нестабільність. Безробіття, низький рівень доходів населення, бідність, житлова невлаштованість та економічна криза негативно впливають на функціонування сім'ї. У таких умовах батьки часто не можуть забезпечити дитині належний рівень життя, виховання та розвитку. Постійне матеріальне напруження спричиняє конфлікти у сім'ї, психологічне виснаження батьків та зростання рівня сімейного неблагополуччя [27, с.10].

Суттєвим фактором ризику є алкоголізм та наркоманія батьків. Залежність призводить до деградації особистості, втрати відповідальності за дитину,

жорстокого поводження, нехтування базовими потребами дітей. У сім'ях, де батьки зловживають алкоголем або наркотичними речовинами, діти часто стають жертвами насильства, емоційного нехтування, психологічної травматизації та соціальної ізоляції. Саме такі сім'ї нерідко потрапляють у поле зору соціальних служб та органів опіки.

Важливою причиною втрати батьківського піклування є домашнє насильство. Фізичне, психологічне, сексуальне або економічне насильство в сім'ї створює небезпечне середовище для розвитку дитини. Постійне перебування в атмосфері страху, агресії та конфліктів негативно впливає на психіку дитини, формує відчуття небезпеки та порушує процес нормальної соціалізації. У випадках реальної загрози життю чи здоров'ю дитини держава може ухвалити рішення про її вилучення із сім'ї.

Однією з поширених причин є ухилення батьків від виконання своїх обов'язків щодо виховання дітей. Це проявляється у байдужому ставленні до потреб дитини, відсутності належного догляду, контролю за навчанням, станом здоров'я та поведінкою. Такі батьки можуть фактично самоусуватися від виховання, перекладаючи відповідальність на інших родичів, державні установи або саму дитину.

Серед причин позбавлення дітей батьківського піклування важливе місце займають морально-психологічні проблеми сім'ї. Конфлікти між батьками, розлучення, нестабільність сімейних відносин, емоційна холодність, психологічна незрілість батьків негативно впливають на атмосферу в родині. У деяких випадках батьки не готові до виконання виховної функції через власну соціальну незрілість або відсутність позитивного досвіду сімейного життя.

Окрему групу причин становлять соціально-політичні та військові чинники. В умовах війни значно зростає кількість дітей, які залишаються без батьківської опіки через загибель батьків, вимушене переселення, окупацію територій або розлучення сімей. Військові дії спричиняють глибоку психологічну травматизацію дітей, руйнування звичного соціального середовища та втрату відчуття безпеки. В сучасних українських реаліях проблема дітей, які постраждали внаслідок війни, набуває особливої актуальності [25, с.18].

Однією з причин соціального сирітства є трудова міграція батьків. Тривале перебування матері або батька за кордоном може призвести до емоційного відчуження між батьками та дитиною, послаблення сімейних зв'язків і дефіциту виховного впливу. Хоча формально дитина має батьків, фактично вона може залишатися без належної уваги та підтримки.

Наслідки позбавлення дітей батьківського піклування мають комплексний характер і впливають на всі сфери життєдіяльності дитини. Насамперед це стосується психоемоційного розвитку. Втрата сімейного середовища є для дитини серйозною психологічною травмою, яка супроводжується почуттям самотності, страху, покинутості та невпевненості. Діти часто переживають емоційну депривацію – нестачу любові, турботи та підтримки з боку дорослих.

Психологи зазначають, що у дітей, позбавлених батьківського піклування, нерідко спостерігаються порушення емоційної сфери: тривожність, агресивність, замкнутість, депресивні стани, труднощі у формуванні довірливих стосунків. Такі діти можуть мати занижену самооцінку, невпевненість у власних силах, страх перед майбутнім та труднощі у побудові міжособистісних контактів.

Серйозними є й соціальні наслідки. Діти, які виховуються поза сім'єю, часто мають труднощі із соціалізацією та адаптацією до самостійного життя. У них недостатньо сформовані побутові навички, відповідальність, здатність до прийняття рішень та планування власного майбутнього. Відсутність позитивного сімейного прикладу може негативно впливати на формування соціальних ролей та моделей поведінки.

Одним із негативних наслідків є ризик девіантної поведінки. Діти, позбавлені батьківського піклування, частіше потрапляють під вплив асоціального середовища, можуть вчиняти правопорушення, вживати алкоголь чи наркотичні речовини. Причиною цього нерідко стають психологічна травматизація, дефіцит уваги та прагнення компенсувати емоційні втрати.

Негативні наслідки простежуються і в освітній сфері. Частина дітей має труднощі у навчанні через педагогічну занедбаність, емоційну нестабільність та низьку мотивацію до освіти. Відсутність підтримки з боку батьків негативно впливає на формування навчальних навичок та професійне самовизначення.

Особливо складними є наслідки інтернатного виховання. Тривале перебування дитини в закладах інституційного догляду може призводити до формування залежної поведінки, втрати індивідуальності, труднощів у прийнятті самостійних рішень та дефіциту соціальних навичок. Дослідники наголошують, що навіть за належного матеріального забезпечення інтернатні установи не здатні повністю замінити дитині сімейне середовище.

Водночас негативні наслідки позбавлення батьківського піклування проявляються не лише на рівні особистості, а й на рівні суспільства загалом. Зростання кількості соціальних сиріт свідчить про кризу сімейних цінностей, збільшує навантаження на систему соціального захисту та державний бюджет. Соціальна дезадаптація таких дітей у майбутньому може спричинити безробіття, бідність, злочинність та інші соціальні проблеми [45, с.91].

Важливо зазначити, що своєчасна соціальна підтримка, психологічна допомога та створення сприятливого сімейного середовища здатні значною мірою мінімізувати негативні наслідки втрати батьківського піклування. Саме тому одним із пріоритетних напрямів державної політики є розвиток сімейних форм виховання, профілактика соціального сирітства та підтримка кризових сімей.

Отже, причини позбавлення дітей батьківського піклування мають комплексний характер і зумовлені взаємодією соціально-економічних, психологічних, моральних та політичних чинників. Найпоширенішими серед них є бідність, алкоголізм, наркоманія, домашнє насильство, соціальна дезадаптація сім'ї та наслідки воєнних дій. Втрата батьківського піклування негативно впливає на психоемоційний стан дитини, її соціалізацію, освітній розвиток та подальше життя. У зв'язку з цим особливого значення набуває система соціальної роботи, спрямована на профілактику соціального сирітства, підтримку сімей та забезпечення належного захисту прав дитини.

1.3. Основні підходи та форми соціальної роботи з дітьми даної категорії

Соціальна робота з дітьми, позбавленими батьківського піклування, є одним із пріоритетних напрямів державної соціальної політики та системи соціального захисту населення. Її основною метою є забезпечення належних

умов для життя, розвитку, виховання, соціалізації та захисту прав дитини. Особливість соціальної роботи з цією категорією дітей полягає у необхідності комплексного підходу, який поєднує соціальну, психологічну, педагогічну, правову та медичну допомогу. Ефективність такої роботи значною мірою залежить від правильного вибору підходів, методів і форм підтримки дитини з урахуванням її індивідуальних потреб та життєвих обставин.

У сучасній науковій літературі соціальна робота з дітьми, позбавленими батьківського піклування, розглядається як цілеспрямована діяльність державних органів, соціальних служб, освітніх установ, громадських організацій та фахівців соціальної сфери, спрямована на забезпечення гармонійного розвитку дитини, її адаптацію до суспільства та створення умов для реалізації основних прав і свобод.

Одним із ключових принципів соціальної роботи є принцип пріоритету інтересів дитини. Його сутність полягає в тому, що під час прийняття будь-яких рішень, пов'язаних із життям, вихованням, навчанням, соціальним захистом чи влаштуванням дитини, першочергова увага повинна приділятися саме її потребам, правам та благополуччю. Даний принцип закріплений у міжнародному та національному законодавстві, зокрема у Конвенції ООН про права дитини, де наголошується, що в усіх діях щодо дітей найкращі інтереси дитини мають бути предметом першочергового піклування [7].

Принцип пріоритету інтересів дитини передбачає забезпечення гармонійного фізичного, психологічного, емоційного, інтелектуального та соціального розвитку дитини. Це означає, що будь-які рішення державних органів, соціальних служб, освітніх установ чи інших суб'єктів соціальної роботи повинні оцінюватися з точки зору їхнього впливу на дитину та її подальше життя. У центрі уваги має бути не зручність системи чи дорослих, а саме безпека, стабільність та добробут дитини.

Особливого значення цей принцип набуває у роботі з дітьми, позбавленими батьківського піклування, оскільки вони належать до найбільш соціально вразливих категорій населення. Такі діти часто переживають психологічну травму, емоційну нестабільність, втрату почуття безпеки та довіри до дорослих. Тому соціальна робота повинна бути спрямована на

створення умов, у яких дитина почуватиметься захищеною, потрібною та соціально значущою. 17

Реалізація принципу пріоритету інтересів дитини передбачає насамперед забезпечення її права на сімейне виховання. Саме сім'я визнається найкращим середовищем для повноцінного розвитку дитини, формування її особистості, моральних цінностей та соціальних навичок. Тому під час вибору форми влаштування дітей, позбавлених батьківського піклування, перевага надається сімейним формам виховання – усиновленню, опіці, прийомним сім'ям та дитячим будинкам сімейного типу. Перебування дитини в інтернатному закладі розглядається лише як тимчасовий захід, коли інші форми захисту неможливі.

Важливою складовою даного принципу є врахування думки самої дитини. Залежно від віку та рівня розвитку дитина має право висловлювати власну позицію щодо питань, які стосуються її життя. Соціальні працівники, психологи та представники органів опіки повинні не лише формально вислуховувати дитину, а й реально враховувати її побажання, емоційний стан та індивідуальні потреби. Це сприяє формуванню у дитини почуття власної значущості та довіри до дорослих.

Принцип пріоритету інтересів дитини також передбачає забезпечення її права на безпечне середовище. Йдеться не лише про фізичну безпеку, а й про психологічний комфорт, захист від насильства, жорстокого поводження, дискримінації, експлуатації та будь-яких форм приниження гідності. Соціальна робота повинна бути спрямована на мінімізацію ризиків, які можуть негативно вплинути на розвиток дитини, а також на своєчасне виявлення випадків небезпеки чи порушення прав дітей [51, с.33].

Крім того, даний принцип реалізується через забезпечення доступу дитини до освіти, медичної допомоги, соціальних послуг, психологічної підтримки та культурного розвитку. Для дітей, позбавлених батьківського піклування, особливо важливо створити умови, які сприятимуть їхній успішній соціалізації та інтеграції у суспільство. Саме тому соціальні служби повинні не лише вирішувати нагальні проблеми дитини, а й працювати над формуванням її життєвих компетентностей, самостійності та впевненості у власних силах.

Реалізація принципу пріоритету інтересів дитини вимагає міжвідомчої взаємодії різних установ та спеціалістів. Ефективний захист прав дитини

можливий лише за умови співпраці соціальних служб, органів опіки та піклування, закладів освіти, медичних установ, правоохоронних органів та громадських організацій. Комплексний підхід дозволяє своєчасно виявляти проблеми, оцінювати потреби дитини та забезпечувати їй необхідну підтримку.

Таким чином, принцип пріоритету інтересів дитини є фундаментальною основою соціальної роботи з дітьми, позбавленими батьківського піклування. Його реалізація забезпечує дотримання прав дитини, створення безпечного та сприятливого середовища для розвитку, підтримку її психологічного благополуччя та успішну інтеграцію у суспільство. Саме орієнтація на найкращі інтереси дитини є необхідною умовою ефективної соціальної політики та гуманістичного підходу у сфері захисту дитинства.

Важливим підходом у роботі з дітьми даної категорії є особистісно орієнтований підхід. Його сутність полягає у врахуванні індивідуальних особливостей дитини: віку, психологічного стану, життєвого досвіду, рівня соціалізації, пережитих травматичних подій, особливостей характеру, емоційних потреб та рівня розвитку. Даний підхід ґрунтується на визнанні унікальності кожної дитини як особистості, яка має власні переживання, потреби, інтереси та життєві труднощі.

Особистісно орієнтований підхід передбачає відмову від шаблонного або формального ставлення до дитини. У соціальній роботі з дітьми, позбавленими батьківського піклування, особливо важливо враховувати, що кожна дитина має власну історію втрати, психологічної травми та соціального досвіду. Одні діти пережили смерть батьків, інші – насильство, байдужість, нехтування або тривале проживання в неблагополучному сімейному середовищі. Саме тому однакові методи роботи не можуть бути однаково ефективними для всіх дітей даної категорії.

У межах цього підходу соціальний працівник повинен уважно вивчати життєву ситуацію дитини, аналізувати її емоційний стан, поведінкові особливості, рівень комунікативних навичок та соціальної адаптації. Важливого значення набуває встановлення довірливого контакту між фахівцем і дитиною, адже діти, позбавлені батьківського піклування, часто мають негативний досвід взаємодії з дорослими, труднощі у формуванні довіри та страх емоційної близькості.

Особистісно орієнтований підхід передбачає повагу до гідності дитини, її думок, почуттів та права на власну позицію. Соціальний працівник має не лише допомагати дитині вирішувати проблеми, а й сприяти розвитку її самостійності, впевненості у власних силах та позитивної самооцінки. Особливо важливо підтримувати у дитини відчуття значущості та віру у можливість позитивних змін у житті.

Застосування даного підходу вимагає індивідуального планування соціальної роботи. Для кожної дитини визначаються конкретні потреби, проблеми, ресурси та напрями підтримки. Наприклад, для однієї дитини першочерговою є психологічна реабілітація після пережитої травми, для іншої – розвиток комунікативних навичок або допомога у навчанні та соціальній адаптації. Такий підхід дозволяє забезпечити більш ефективну та адресну допомогу.

Особливе значення особистісно орієнтований підхід має у процесі психологічної підтримки дітей. Діти, позбавлені батьківського піклування, нерідко переживають тривожність, страх, почуття покинутості, емоційну нестабільність або агресію. Тому соціальний працівник та психолог повинні враховувати індивідуальні реакції дитини на стресові ситуації, створювати атмосферу емоційної безпеки та підтримки. Важливо не лише допомогти дитині подолати негативний досвід, а й сформувати навички емоційної саморегуляції та конструктивного спілкування.

Крім того, особистісно орієнтований підхід спрямований на розвиток потенціалу дитини. Соціальна робота повинна допомагати дитині розкривати власні здібності, інтереси та таланти, формувати життєві цілі та мотивацію до самореалізації. Участь у творчих, освітніх, спортивних та соціальних заходах сприяє розвитку впевненості, комунікативності та позитивної соціальної активності.

Важливим елементом даного підходу є також урахування вікових особливостей дитини. Методи роботи з дітьми молодшого віку суттєво відрізняються від роботи з підлітками. Якщо для молодших дітей більш ефективними є ігрові методи, емоційна підтримка та створення стабільного середовища, то для підлітків важливого значення набувають питання

самостійності, самовизначення, розвитку відповідальності та підготовки до дорослого життя. 20

Особистісно орієнтований підхід тісно пов'язаний із принципом гуманізму, який передбачає доброзичливе ставлення до дитини, віру в її можливості та повагу до її особистості незалежно від життєвих обставин. Соціальний працівник має сприймати дитину не як об'єкт допомоги, а як активного учасника процесу соціальної підтримки та власного розвитку.

Отже, особистісно орієнтований підхід є важливою складовою соціальної роботи з дітьми, позбавленими батьківського піклування. Його застосування забезпечує індивідуалізацію допомоги, врахування особистих потреб та особливостей кожної дитини, створення умов для її психологічного комфорту, розвитку та успішної соціалізації. Саме такий підхід сприяє формуванню у дитини почуття власної цінності, соціальної захищеності та впевненості у майбутньому.

Не менш важливим у системі соціальної роботи з дітьми, позбавленими батьківського піклування, є комплексний підхід, який передбачає поєднання різних напрямів допомоги та взаємодію широкого кола спеціалістів. Його основна мета полягає у забезпеченні всебічної підтримки дитини з урахуванням усіх аспектів її життя та розвитку. Оскільки проблеми дітей даної категорії мають багатогранний характер і стосуються психологічної, соціальної, педагогічної, правової та медичної сфер, ефективна допомога можлива лише за умов міждисциплінарної співпраці.

Комплексний підхід ґрунтується на розумінні того, що дитина, позбавлена батьківського піклування, потребує не лише матеріального забезпечення чи тимчасового догляду, а й системної підтримки, спрямованої на подолання психологічної травматизації, розвиток соціальних навичок, захист прав та створення сприятливих умов для гармонійного розвитку. Саме тому у процесі соціальної роботи об'єднуються зусилля соціальних працівників, психологів, педагогів, медичних працівників, юристів, представників органів опіки та піклування, а також громадських організацій.

Соціальний працівник у межах комплексного підходу виконує координаційну функцію. Він здійснює оцінку потреб дитини, організовує надання необхідних послуг, координує взаємодію між різними установами та

спеціалістами, контролює процес соціального супроводу та адаптації дитини. Соціальний працівник також допомагає дитині та особам, які її виховують, вирішувати соціально-побутові питання, оформлювати документи, отримувати соціальні виплати та інші види допомоги.

Важливу роль у роботі з дітьми даної категорії відіграє психолог. Більшість дітей, позбавлених батьківського піклування, мають негативний життєвий досвід, пережили втрату, насильство, емоційне нехтування або інші психотравмуючі події. Психологічна допомога спрямована на стабілізацію емоційного стану дитини, подолання страхів, тривожності, агресивності чи замкнутості, розвиток навичок спілкування та формування позитивної самооцінки. Психолог також допомагає дитині адаптуватися до нових умов життя та побудувати довірливі стосунки з оточенням.

Педагоги забезпечують освітню та виховну підтримку дітей. Значна частина дітей, позбавлених батьківського піклування, має труднощі у навчанні через педагогічну занедбаність, емоційні проблеми або нестабільні умови життя. Завдання педагогів полягає не лише у передачі знань, а й у створенні сприятливого освітнього середовища, розвитку соціальних навичок, підтримці мотивації до навчання та сприянні успішній соціалізації дитини.

Медичні працівники забезпечують контроль за станом здоров'я дітей, організовують медичне обстеження, лікування та профілактичні заходи. Діти, які перебували у складних життєвих обставинах, нерідко мають проблеми зі здоров'ям, наслідки фізичного або психологічного насильства, затримки фізичного розвитку чи хронічні захворювання. Тому своєчасна медична допомога є важливою складовою комплексної підтримки.

Юристи та представники органів опіки й піклування здійснюють правовий захист дитини. Вони контролюють дотримання прав дітей, беруть участь у вирішенні питань щодо встановлення опіки, усиновлення, визначення місця проживання дитини, захисту житлових та майнових прав. Особливого значення правова підтримка набуває у випадках насильства, порушення прав дитини або необхідності судового захисту її інтересів.

Комплексний підхід також передбачає активну взаємодію з сім'єю або особами, які замінюють батьків. Соціальна робота повинна бути спрямована не лише на дитину, а й на створення сприятливого сімейного середовища,

формування позитивного психологічного клімату та розвиток виховного потенціалу сім'ї. У випадках, коли дитина може бути повернута до біологічної сім'ї, фахівці працюють над подоланням кризових обставин, які стали причиною втрати батьківського піклування [37, с.72].

Особливістю комплексного підходу є його безперервність та системність. Допомога дитині не повинна обмежуватися одноразовими заходами чи короткочасною підтримкою. Соціальний супровід має здійснюватися на всіх етапах розвитку дитини: від моменту виявлення складної життєвої ситуації до повної соціальної адаптації та підготовки до самостійного життя.

Важливим елементом комплексного підходу є міжвідомча співпраця. Ефективна соціальна робота можлива лише за умови узгоджених дій різних установ та організацій. Координація діяльності соціальних служб, закладів освіти, медичних установ, правоохоронних органів та громадських організацій дозволяє своєчасно реагувати на проблеми дитини та забезпечувати їй комплексний захист і підтримку.

У сучасних умовах особливого значення комплексний підхід набуває у роботі з дітьми, які постраждали внаслідок воєнних дій. Такі діти потребують одночасно психологічної реабілітації, соціальної адаптації, медичної допомоги, правового захисту та забезпечення безпечного середовища для життя й навчання. Саме комплексність допомоги дозволяє мінімізувати негативні наслідки травматичного досвіду та сприяти відновленню нормального розвитку дитини.

Отже, комплексний підхід є однією з найважливіших засад соціальної роботи з дітьми, позбавленими батьківського піклування. Його реалізація забезпечує всебічне вивчення потреб дитини, об'єднання ресурсів різних спеціалістів та створення ефективної системи підтримки. Завдяки міждисциплінарній взаємодії стає можливим не лише подолання актуальних проблем дитини, а й формування умов для її повноцінного розвитку, соціальної адаптації та успішної інтеграції у суспільство.

У сучасній практиці соціальної роботи важливе місце посідає сімейно орієнтований підхід, який ґрунтується на визнанні сім'ї природним і найсприятливішим середовищем для розвитку дитини. Основною метою цього підходу є збереження або відновлення сімейного оточення для дитини,

забезпечення її права на виховання у родині та попередження соціального сирітства. Такий підхід передбачає, що соціальна робота спрямовується не лише на саму дитину, а й на сім'ю в цілому, оскільки саме сімейне середовище значною мірою визначає фізичний, емоційний, моральний та соціальний розвиток дитини.

Сімейно орієнтований підхід базується на принципі пріоритету сімейного виховання, відповідно до якого вилучення дитини із сім'ї розглядається як крайній захід, що застосовується лише у випадках реальної загрози її життю, здоров'ю чи безпеці. Основним завданням соціальних служб є не покарання батьків, а допомога сім'ї у подоланні кризових обставин, які перешкоджають належному виконанню батьківських обов'язків.

У межах даного підходу соціальні працівники здійснюють комплексну оцінку сімейної ситуації, визначають основні проблеми, ресурси та потреби родини. Причинами сімейного неблагополуччя можуть бути матеріальні труднощі, безробіття, психологічні конфлікти, залежності, домашнє насильство, недостатній рівень батьківської компетентності або складні життєві обставини. Відповідно до виявлених проблем розробляється індивідуальний план соціальної підтримки сім'ї.

Одним із важливих напрямів сімейно орієнтованого підходу є профілактика соціального сирітства. Соціальні служби працюють над раннім виявленням кризових сімей та наданням їм своєчасної допомоги з метою недопущення втрати дитиною батьківського піклування. Профілактична робота може включати соціальне консультування, психологічну підтримку, матеріальну допомогу, сприяння у працевлаштуванні батьків, організацію медичної допомоги та навчання навичкам відповідального батьківства.

Особливого значення у межах сімейно орієнтованого підходу набуває соціальний супровід сім'ї. Соціальний працівник допомагає родині вирішувати соціально-побутові проблеми, координує взаємодію з державними установами, сприяє отриманню соціальних послуг та підтримує сім'ю у процесі подолання складних життєвих обставин. Така підтримка спрямована на зміцнення виховного потенціалу сім'ї та створення безпечних умов для проживання і розвитку дитини.

Важливим елементом цього підходу є формування відповідального ставлення батьків до виконання своїх обов'язків. Соціальні працівники та психологи проводять інформаційно-просвітницьку роботу, тренінги, консультації щодо особливостей виховання дітей, розвитку позитивних методів спілкування та подолання конфліктів у сім'ї. Значна увага приділяється формуванню емоційного контакту між батьками та дитиною, розвитку довірливих взаємин і створенню сприятливого психологічного клімату в родині.

Сімейно орієнтований підхід також передбачає активне залучення сім'ї до процесу прийняття рішень щодо дитини. Батьки або особи, які їх замінюють, розглядаються не лише як об'єкти контролю, а як партнери у процесі соціальної роботи. Така співпраця сприяє підвищенню мотивації батьків до позитивних змін та відповідальності за благополуччя дитини.

У випадках, коли дитина тимчасово вилучається із сім'ї, сімейно орієнтований підхід передбачає роботу над можливим возз'єднанням родини. Соціальні служби допомагають батькам усунути причини, що стали підставою для вилучення дитини, покращити умови проживання, стабілізувати емоційний стан та відновити батьківські функції. Якщо повернення дитини до біологічної сім'ї є безпечним і відповідає її інтересам, здійснюється поступова підготовка до возз'єднання.

Особливу роль сімейно орієнтований підхід відіграє у роботі з прийомними сім'ями, опікунами та дитячими будинками сімейного типу. Соціальні служби забезпечують психологічну та консультативну підтримку таких сімей, допомагають у вирішенні конфліктів, адаптації дитини та створенні стабільного сімейного середовища. Це сприяє успішній інтеграції дитини у нову сім'ю та формуванню почуття захищеності й емоційної прив'язаності.

У сучасних умовах особливої актуальності сімейно орієнтований підхід набуває у зв'язку зі зростанням кількості сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах через воєнні дії, вимушене переселення, втрату житла чи доходу. Соціальна підтримка таких родин спрямована на збереження сімейної єдності, стабілізацію психологічного стану батьків і дітей та попередження соціального сирітства.

Перевагою сімейно орієнтованого підходу є його гуманістичний характер. Він дозволяє не лише вирішувати окремі проблеми дитини, а й зміцнювати сім'ю як основний соціальний інститут, здатний забезпечити дитині любов, підтримку, емоційну безпеку та умови для гармонійного розвитку. Дослідження свідчать, що діти, які виховуються у стабільному сімейному середовищі, мають кращі показники психоемоційного розвитку, соціальної адаптації та успішності у навчанні.

Отже, сімейно орієнтований підхід є одним із провідних напрямів сучасної соціальної роботи з дітьми, позбавленими батьківського піклування, та сім'ями, які перебувають у складних життєвих обставинах. Його реалізація сприяє профілактиці соціального сирітства, зміцненню виховного потенціалу сім'ї, збереженню сімейних зв'язків та забезпеченню права дитини на виховання у сімейному середовищі. Саме підтримка сім'ї та створення умов для її стабільного функціонування є важливою умовою ефективного захисту прав та інтересів дитини.

Одним із провідних напрямів сучасної соціальної політики є деінституціалізація – поступова відмова від інтернатної системи виховання та розвиток сімейних форм влаштування дітей. Даний процес ґрунтується на визнанні того, що саме сім'я є найкращим природним середовищем для повноцінного розвитку дитини, формування її особистості, моральних цінностей та соціальних навичок. Основною метою деінституціалізації є забезпечення права кожної дитини на виховання у сімейному оточенні та мінімізація перебування дітей у закладах інституційного догляду [30, с.73].

Актуальність деінституціалізації пов'язана з численними дослідженнями, які підтверджують негативний вплив тривалого перебування дитини в інтернатних установах. Незважаючи на забезпечення базових матеріальних потреб, заклади інституційного догляду не можуть повною мірою замінити дитині сімейне середовище, емоційну підтримку та індивідуальну увагу дорослих. У дітей, які тривалий час виховуються в інтернатах, часто спостерігаються труднощі у формуванні емоційної прив'язаності, комунікативних навичок, самостійності та соціальної адаптації.

Дослідники зазначають, що виховання в умовах інтернатного закладу може спричиняти явище емоційної депривації, тобто нестачі теплих емоційних

контактів, любові та турботи. Це негативно впливає на психоемоційний розвиток дитини, формування її самооцінки та здатності до побудови довірливих стосунків. Діти, які тривалий час перебувають в інституційних установах, нерідко мають труднощі у прийнятті рішень, недостатньо розвинені навички самостійного життя та підвищений рівень соціальної залежності.

Саме тому сучасна система соціального захисту спрямована на розвиток альтернативних сімейних форм виховання, серед яких пріоритетне місце займають усиновлення, опіка та піклування, прийомні сім'ї, дитячі будинки сімейного типу та патронат над дитиною. Такі форми забезпечують дитині більш сприятливі умови для емоційного, психологічного та соціального розвитку, сприяють формуванню стабільних прив'язаностей і відчуття безпеки.

Важливою складовою процесу деінституціалізації є не лише скорочення кількості інтернатних закладів, а й розвиток системи соціальних послуг для сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах. Соціальна підтримка сім'ї дає змогу попередити вилучення дитини та зберегти для неї сімейне середовище. Таким чином, деінституціалізація тісно пов'язана з профілактикою соціального сирітства та зміцненням виховного потенціалу сім'ї [19, с.38].

Соціальна робота з дітьми, позбавленими батьківського піклування, у межах сучасної системи соціального захисту реалізується через різноманітні форми та методи діяльності. Однією з основних форм є соціальний супровід. Соціальний супровід являє собою комплексну систему заходів, спрямованих на підтримку дитини або сім'ї у подоланні складних життєвих обставин, відновленні соціального функціонування та забезпеченні належних умов для розвитку дитини.

Соціальний супровід здійснюється на основі індивідуального підходу та передбачає тривалу професійну підтримку з боку соціального працівника. На початковому етапі фахівець проводить оцінку потреб дитини та сім'ї, аналізує умови проживання, психологічний клімат, рівень забезпечення базових потреб та наявні ризики для розвитку дитини. На основі отриманої інформації складається індивідуальний план соціальної роботи, у якому визначаються основні напрями допомоги, конкретні заходи та очікувані результати.

У процесі соціального супроводу соціальний працівник координує взаємодію між різними установами та спеціалістами, допомагає сім'ї

отримувати соціальні послуги, психологічну, медичну чи правову допомогу, сприяє оформленню соціальних виплат та документів. Важливим завданням також контроль за дотриманням прав дитини та створенням безпечного середовища для її життя і виховання.

Соціальний супровід має велике значення у роботі з прийомними сім'ями, дитячими будинками сімейного типу та сім'ями опікунів. Соціальні працівники допомагають таким сім'ям у процесі адаптації дитини, вирішенні конфліктних ситуацій, налагодженні емоційного контакту та подоланні труднощів виховання. Особлива увага приділяється психологічному благополуччю дитини та формуванню стабільних сімейних взаємин.

Важливою формою соціальної роботи є соціальна профілактика, спрямована на попередження соціального сирітства та виникнення кризових ситуацій у сім'ї. Основною метою профілактичної діяльності є своєчасне виявлення проблемних сімей, надання їм необхідної підтримки та недопущення втрати дитиною батьківського піклування [40, с.84].

Профілактична робота включає широкий спектр заходів: соціальне консультивання, психологічну підтримку, матеріальну допомогу, соціально-педагогічний патронаж, організацію медичних послуг, проведення тренінгів для батьків та інформаційно-просвітницьку діяльність. Соціальні працівники допомагають батькам підвищувати рівень батьківської компетентності, формувати навички відповідального виховання дітей та конструктивного вирішення сімейних конфліктів.

Одним із важливих напрямів профілактики є раннє виявлення сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах. До таких обставин можуть належати бідність, безробіття, залежності, домашнє насильство, психологічні проблеми, тривалі конфлікти або наслідки воєнних дій. Своєчасне втручання соціальних служб дозволяє запобігти поглибленню кризи та зменшити ризик вилучення дитини із сім'ї.

Особливого значення соціальна профілактика набуває в умовах сучасних суспільних викликів, пов'язаних із військовими діями, вимушеним переселенням населення, економічною нестабільністю та зростанням рівня психологічного навантаження на сім'ї. У таких умовах соціальні служби

виконують не лише функцію контролю, а й роль підтримки та допомоги сім'ям у кризових ситуаціях.

28

Таким чином, деінституціалізація, соціальний супровід та соціальна профілактика є важливими складовими сучасної системи соціальної роботи з дітьми, позбавленими батьківського піклування. Їх реалізація спрямована на забезпечення права дитини на сімейне виховання, попередження соціального сирітства, підтримку сімей та створення умов для гармонійного розвитку й успішної соціалізації дитини.

Однією з найбільш ефективних форм захисту дітей, позбавлених батьківського піклування, є сімейні форми виховання. Їх головна перевага полягає у створенні для дитини максимально наближених до природних умов життя та розвитку, що сприяє формуванню емоційної стабільності, почуття безпеки, довіри до оточення та успішній соціалізації. На відміну від інтернатних закладів, сімейне середовище забезпечує індивідуальний підхід до дитини, постійну емоційну підтримку та можливість формування стійких міжособистісних зв'язків.

Сімейні форми виховання ґрунтуються на принципі пріоритету сімейного влаштування дитини, який визначений міжнародними стандартами захисту прав дитини та національним законодавством України. Основна мета таких форм полягає у забезпеченні дитині стабільного сімейного оточення, необхідного для її гармонійного фізичного, психологічного та соціального розвитку. До основних сімейних форм виховання належать усиновлення, опіка та піклування, прийомна сім'я, дитячий будинок сімейного типу та патронат над дитиною.

Усиновлення вважається пріоритетною формою влаштування дітей, позбавлених батьківського піклування, оскільки воно забезпечує дитині постійне сімейне середовище та юридично прирівнює її до рідної дитини усиновлювачів. Після усиновлення між дитиною та усиновлювачами виникають такі ж права та обов'язки, як між біологічними батьками і дітьми. Це дозволяє дитині відчувати себе повноправним членом сім'ї, формує почуття захищеності, стабільності та емоційної прив'язаності.

Перевагою усиновлення є довготривалий характер сімейних відносин, що має особливе значення для дітей, які пережили втрату батьків або емоційне

нехтування. Виховання в атмосфері любові, підтримки та довіри позитивно впливає на психоемоційний стан дитини, розвиток самооцінки та здатності до побудови соціальних взаємин. Водночас процес усиновлення потребує ретельної підготовки майбутніх батьків, психологічного супроводу та контролю з боку держави щодо дотримання прав дитини.

Опіка та піклування є поширеними формами сімейного влаштування дітей, які залишилися без батьківської опіки. Опіка встановлюється над дітьми до 14 років, а піклування – над дітьми віком від 14 до 18 років. Основною метою цієї форми є забезпечення виховання, утримання та захисту прав дитини. Найчастіше опікунами стають близькі родичі дитини – бабусі, дідусі, повнолітні брати чи сестри, що дозволяє зберегти сімейні зв'язки, звичне соціальне середовище та культурні традиції родини [54, с.28].

Важливою перевагою опіки є мінімізація психологічної травматизації дитини, адже вона продовжує проживати серед знайомих людей та зберігає відчуття належності до власної сім'ї. Водночас опікуни несуть відповідальність за виховання, навчання, матеріальне забезпечення та захист прав дитини, а соціальні служби здійснюють контроль за умовами її проживання та розвитку.

Прийомна сім'я є однією з форм сімейного виховання, за якої дитина влаштовується на виховання та спільне проживання до сім'ї прийомних батьків. На відміну від усиновлення, дитина зберігає свій юридичний статус та може підтримувати зв'язок із біологічними родичами, якщо це не суперечить її інтересам. Прийомні батьки отримують державну підтримку та соціальний супровід з боку відповідних служб.

Основною метою прийомної сім'ї є створення сприятливих умов для життя, виховання та соціалізації дитини. У такій сім'ї дитина отримує можливість відчувати емоційну підтримку, індивідуальну увагу та сімейний затишок. Водночас соціальні працівники здійснюють професійний супровід прийомної сім'ї, допомагають вирішувати труднощі адаптації та забезпечують психологічну підтримку як дитині, так і прийомним батькам.

Дитячий будинок сімейного типу є окремою формою сімейного виховання, у якій подружжя або окрема особа бере на виховання значну кількість дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Основною особливістю такої форми є поєднання сімейної атмосфери з можливістю виховання

декількох дітей одночасно. Дитячі будинки сімейного типу створюють умови, максимально наближені до звичайної сім'ї, що позитивно впливає на розвиток дітей та їхню соціальну адаптацію.

Соціальні служби здійснюють постійний супровід дитячих будинків сімейного типу, надають консультативну, психологічну та соціально-педагогічну допомогу. Особлива увага приділяється формуванню позитивного психологічного клімату в сім'ї, розвитку навичок самостійного життя та підготовці дітей до інтеграції у суспільство.

Останніми роками в Україні активно розвивається патронат над дитиною як сучасна форма тимчасового сімейного влаштування. Патронат передбачає перебування дитини у сім'ї патронатного вихователя на період подолання кризової ситуації у біологічній сім'ї або вирішення питання щодо подальшого влаштування дитини. Основною перевагою патронату є можливість уникнення направлення дитини до інтернатного закладу та забезпечення їй сімейного догляду навіть у кризовий період.

Патронатні вихователі проходять спеціальну підготовку та працюють у тісній взаємодії із соціальними службами. Вони забезпечують дитині належний догляд, психологічну підтримку та безпечне середовище. Одночасно фахівці працюють із біологічною сім'єю дитини з метою подолання кризових обставин та можливого повернення дитини до родини.

Поряд із сімейними формами виховання певна частина дітей продовжує перебувати у закладах інституційного догляду. До них належать центри соціально-психологічної реабілітації дітей, дитячі будинки, спеціалізовані заклади та інші установи. У таких закладах дітям забезпечується проживання, навчання, медичне обслуговування, психологічна допомога та соціально-педагогічна підтримка.

Центри соціально-психологічної реабілітації виконують важливу функцію тимчасового захисту дітей, які опинилися у складних життєвих обставинах. Основним завданням таких закладів є стабілізація психоемоційного стану дитини, подолання наслідків травматичного досвіду та підготовка до подальшого сімейного влаштування. Водночас сучасна соціальна політика спрямована на поступове скорочення інтернатної системи та розвиток сімейних форм виховання [36, с.81].

Важливе місце у системі соціальної роботи займає психологічна допомога дітям, позбавленим батьківського піклування. Втрата сім'ї, переживання насильства, емоційне нехтування чи інші психотравмуючі події негативно впливають на психологічний стан дитини. Саме тому одним із головних завдань фахівців є стабілізація емоційного стану дитини, формування почуття безпеки та розвиток навичок емоційної саморегуляції.

Психологічна підтримка може здійснюватися у різних формах: індивідуальне консультування, групові заняття, арттерапія, казкотерапія, ігротерапія, тренінги особистісного розвитку та корекційні програми. Такі методи допомагають дитині подолати тривожність, агресивність, страхи, підвищити самооцінку та сформувати позитивне ставлення до себе й оточення.

Соціально-педагогічна робота спрямована на розвиток соціальних навичок, формування комунікативної компетентності, профілактику девіантної поведінки та успішну інтеграцію дитини у суспільство. Особлива увага приділяється розвитку навичок самообслуговування, відповідальності, фінансової грамотності та професійного самовизначення. Підготовка до самостійного життя є особливо важливою для дітей старшого віку, які залишають систему опіки.

Одним із важливих напрямів соціальної роботи є правовий захист дітей. Соціальні працівники та юристи забезпечують представництво інтересів дитини, допомагають у вирішенні питань щодо житла, соціальних виплат, освіти, медичного забезпечення, захисту майнових прав та оформлення необхідних документів. Правова підтримка спрямована на забезпечення дотримання прав дитини та недопущення будь-яких форм дискримінації чи порушення законних інтересів.

Сучасна соціальна робота з дітьми даної категорії активно реалізується у співпраці державних органів та громадських організацій. Благодійні фонди, волонтерські організації та міжнародні структури беруть участь у реалізації програм підтримки дітей, забезпечують гуманітарну допомогу, психологічну реабілітацію, освітні програми та соціальну адаптацію. Така співпраця сприяє розширенню можливостей соціальної підтримки та підвищенню ефективності допомоги дітям.

В умовах воєнного стану особливого значення набуває кризова соціальна робота з дітьми, які втратили батьків або були евакуйовані із зон бойових дій. Такі діти часто переживають глибоку психологічну травму, втрату житла, вимушене переселення та розрив соціальних зв'язків. У цих умовах соціальні служби забезпечують термінове влаштування дітей, психологічну підтримку, допомогу у відновленні документів, організацію безпечного середовища для проживання та доступ до освіти й медичних послуг.

Таким чином, система соціальної роботи з дітьми, позбавленими батьківського піклування, включає широкий спектр сімейних форм виховання, соціально-психологічної, педагогічної та правової підтримки. Основним пріоритетом сучасної соціальної політики є забезпечення права дитини на виховання у сімейному середовищі, створення умов для її гармонійного розвитку, соціальної адаптації та повноцінної інтеграції у суспільство.

Таким чином, система соціальної роботи з дітьми, позбавленими батьківського піклування, є комплексною багаторівневою діяльністю, що охоплює широкий спектр сімейних форм виховання, соціально-психологічної, педагогічної, медичної та правової підтримки. Її основною метою є не лише забезпечення базових потреб дитини, а й створення сприятливих умов для її повноцінного фізичного, емоційного, інтелектуального та соціального розвитку. Особлива увага приділяється захисту прав та інтересів дитини, подоланню наслідків психологічної травматизації, формуванню позитивного життєвого досвіду та успішній інтеграції у суспільство.

Сучасна соціальна політика у сфері захисту дітей ґрунтується на принципі пріоритету сімейного виховання, відповідно до якого кожна дитина має право зростати у безпечному сімейному середовищі, оточеному турботою, любов'ю та підтримкою. Саме тому пріоритетними напрямками державної діяльності є розвиток сімейних форм влаштування дітей, профілактика соціального сирітства, підтримка кризових сімей та поступова деінституціалізація системи догляду за дітьми [36, с.15].

Важливого значення у процесі соціальної роботи набуває міждисциплінарна взаємодія фахівців різних сфер: соціальних працівників, психологів, педагогів, медичних працівників, юристів, представників органів опіки та піклування, а також громадських і благодійних організацій. Така

співпраця дозволяє комплексно оцінити потреби дитини, забезпечити своєчасне надання допомоги та створити ефективну систему соціального захисту. 33

Соціальна робота з дітьми, позбавленими батьківського піклування, має не лише реабілітаційний, а й профілактичний характер. Її важливим завданням є попередження виникнення соціального сирітства шляхом підтримки сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах, підвищення рівня батьківської відповідальності та формування сприятливого соціального середовища для розвитку дитини. Саме своєчасна допомога сім'ї дозволяє зберегти родинні зв'язки та уникнути вилучення дитини із сімейного оточення.

Особливої актуальності питання соціального захисту дітей набувають в умовах сучасних суспільних викликів, пов'язаних із воєнними діями, вимушеним переселенням населення, економічною нестабільністю та зростанням психологічного навантаження на сім'ї. У таких умовах значно зростає роль держави, соціальних служб та громадського сектору у забезпеченні безпеки дітей, наданні кризової допомоги, психологічної підтримки та створенні умов для стабільного розвитку дитини навіть у складних обставинах.

Отже, ефективна система соціальної роботи з дітьми, позбавленими батьківського піклування, є важливою складовою соціальної політики держави та показником рівня гуманізації суспільства. Її реалізація спрямована на забезпечення найкращих інтересів дитини, захист її прав, створення умов для гармонійного розвитку та формування повноцінної особистості, здатної до успішної самореалізації та активної участі у житті суспільства.

РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ,
ПОЗБАВЛЕНИМИ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ (НА ПРИКЛАДІ
ЦЕНТРУ СОЦІАЛЬНИХ СЛУЖБ ЯГОТИНСЬКОЇ МІСЬКОЇ РАДИ)

2.1. Характеристика діяльності Центру соціальних служб

Яготинської міської ради

Центр соціальних служб Яготинської міської ради є важливою складовою системи соціального захисту населення на місцевому рівні, зокрема у сфері соціальної роботи з дітьми, які позбавлені батьківського піклування або перебувають у складних життєвих обставинах. Його діяльність спрямована на реалізацію державної політики у сфері захисту прав дитини, забезпечення її права на сімейне виховання, безпечні умови життя, повноцінний розвиток та соціальну інтеграцію.

Основною метою роботи Центру у цьому напрямі є своєчасне виявлення дітей, які потребують соціального захисту, організація їхнього соціального супроводу, підтримка сімейних форм виховання, а також профілактика соціального сирітства. Особлива увага приділяється мінімізації негативних наслідків втрати батьківського піклування, стабілізації емоційного стану дитини та створенню умов для її гармонійного розвитку в безпечному середовищі.

Установа розташована за адресою: м. Яготин, Київська область, вул. Незалежності, 110. Керівництво Центром здійснює директор Яринич Тетяна Віталіївна, яка координує діяльність закладу, забезпечує організацію роботи структурних підрозділів, а також взаємодію з органами місцевого самоврядування, службою у справах дітей, закладами освіти, охорони здоров'я та іншими суб'єктами соціальної роботи [65].

Діяльність Центру у сфері захисту дітей здійснюється відповідно до Конституції України, Закону України «Про охорону дитинства», Закону України «Про соціальні послуги», а також інших нормативно-правових актів, які регламентують систему захисту прав дитини та організацію соціальної роботи на місцевому рівні.

Організаційна структура Центру побудована відповідно до його функціональних завдань і включає кілька ключових напрямів роботи. Зокрема, відділ оцінки потреб та соціального супроводу дітей та сімей здійснює первинну оцінку життєвих обставин дитини, визначає рівень ризиків, розробляє індивідуальні плани соціального супроводу та координує їх виконання. Особливу увагу працівники цього підрозділу приділяють дітям, позбавленим батьківського піклування, а також сім'ям опікунів, піклувальників, прийомним сім'ям і дитячим будинкам сімейного типу.

Відділ соціального консультування забезпечує надання інформаційної, психологічної та соціально-правової допомоги. У контексті роботи з дітьми він інформує батьків, опікунів та потенційних усиновлювачів про можливості сімейних форм виховання, права дитини та механізми її соціального захисту, а також сприяє доступу до відповідних державних і недержавних послуг.

Відділ роботи з вразливими категоріями населення безпосередньо здійснює соціальний супровід дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, та дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах. Також підрозділ забезпечує підтримку сімейних форм виховання, організовує міжвідомчу взаємодію для комплексного вирішення проблем дитини та сприяє її адаптації в нових умовах проживання.

Гуманітарний підрозділ координує надання гуманітарної допомоги дітям і сім'ям, які опинилися у кризових ситуаціях. Йдеться про забезпечення речами першої необхідності, одягом, шкільним приладдям, продуктами харчування, а також співпрацю з благодійними фондами та волонтерськими організаціями.

Центр соціальних служб активно взаємодіє з іншими суб'єктами соціальної інфраструктури громади, зокрема службою у справах дітей та сім'ї, відділом соціального захисту населення, закладами освіти та охорони здоров'я, підрозділами Національної поліції, а також громадськими та благодійними організаціями. Така міжвідомча співпраця забезпечує комплексний підхід до захисту дітей та оперативне реагування на випадки порушення їхніх прав.

Основними напрямками діяльності Центру у сфері соціальної роботи з дітьми є виявлення дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах або позбавлені батьківського піклування, оцінка їхніх потреб, здійснення соціального супроводу, підтримка сімейних форм виховання (опіка, піклування,

прийомні сім'ї, дитячі будинки сімейного типу), надання психологічної допомоги, соціальна профілактика сирітства, кризове втручання, а також соціальна адаптація та інтеграція дітей у суспільство [35, с.77].

В умовах воєнного стану особливого значення набувають напрями кризового реагування, психологічної реабілітації дітей, підтримки внутрішньо переміщених осіб, а також організації безпечного середовища для дітей, які втратили батьківське піклування або були вимушено переміщені. Значна увага приділяється відновленню соціальних зв'язків, стабілізації емоційного стану та формуванню відчуття безпеки у дитини.

Центр забезпечує роботу з різними категоріями дітей, зокрема з дітьми-сиротами, дітьми, позбавленими батьківського піклування, дітьми у складних життєвих обставинах, дітьми з сімей опікунів і піклувальників, дітьми з прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу, а також дітьми, які постраждали внаслідок воєнних дій або переміщення. Робота з кожною з цих категорій має індивідуальний характер і спрямована на забезпечення найкращих інтересів дитини.

Таким чином, Центр соціальних служб Яготинської міської ради виконує важливу функцію у системі захисту дітей, позбавлених батьківського піклування. Його діяльність базується на міжвідомчій взаємодії, комплексному підході до вирішення соціальних проблем, пріоритеті сімейного виховання та забезпеченні прав дитини. Центр є ключовим інструментом реалізації державної соціальної політики на місцевому рівні, спрямованої на підтримку дітей, їх соціальну адаптацію та гармонійний розвиток у суспільстві.

2.2. Напрями роботи Центру соціальних служб із дітьми, позбавленими батьківського піклування

У діяльності Центру соціальних служб Яготинської міської ради вагомим місцем посідає практична складова роботи з дітьми, позбавленими батьківського піклування, оскільки саме вона відображає реальний обсяг соціального навантаження та ефективність функціонування системи захисту дитинства на

рівні громади. Соціальна робота у цьому напрямі має системний характер і охоплює як виявлення дітей, що перебувають у складних життєвих обставинах, так і їх подальший супровід, реабілітацію та інтеграцію в безпечне соціальне середовище.

За результатами узагальненого моніторингу діяльності соціальних служб громади, щорічно спостерігається відносно стабільна кількість дітей, які перебувають під соціальним супроводом або потребують його організації. У середньому в межах громади соціальним супроводом охоплюється від 30 до 50 дітей зазначеної категорії, включно з дітьми-сиротами, дітьми, позбавленими батьківського піклування, а також дітьми, які виховуються у різних формах сімейного влаштування.

Важливо відзначити, що сучасна соціальна політика громади демонструє чітку орієнтацію на розвиток сімейних форм виховання. Так, приблизно 70–80% дітей із зазначеної категорії перебувають у сімейному середовищі – під опікою, піклуванням, у прийомних сім'ях або дитячих будинках сімейного типу. Це відповідає загальнонаціональним тенденціям деінституціалізації та переходу від інтернатної моделі виховання до сімейно орієнтованої системи захисту дитини [64].

Одночасно спостерігається поступове зменшення частки дітей, які перебувають у закладах інституційного догляду, що є позитивним показником ефективності соціальної роботи та розвитку альтернативних форм виховання. Така тенденція свідчить про посилення профілактичної роботи з сім'ями, раннє виявлення кризових ситуацій та своєчасне соціальне втручання.

У структурі діяльності Центру соціальних служб важливе місце займає систематизація основних напрямів роботи, що дозволяє забезпечити цілісний, комплексний та ефективний підхід до захисту дітей, позбавлених батьківського піклування. Чітке визначення напрямів діяльності дає змогу не лише організувати роботу фахівців, але й здійснювати контроль за її результативністю, планувати ресурси та оцінювати соціальний ефект від впроваджених заходів.

Для більш наочного відображення основних напрямів діяльності Центру соціальних служб у роботі з дітьми, позбавленими батьківського піклування, доцільно розглянути їх у структурованому вигляді.

Основні напрямки роботи Центру соціальних служб Яготинської міської ради з дітьми, позбавленими батьківського піклування

№	Напрямок роботи	Зміст діяльності	Орієнтовні показники/результати
1	Виявлення дітей, які потребують захисту	Моніторинг сімей, міжвідомча взаємодія, виявлення випадків втрати батьківського піклування	10–15 нових випадків щорічно
2	Соціальний супровід дітей	Індивідуальна робота, складання планів супроводу, координація послуг	30–50 дітей на обліку
3	Підтримка сімейних форм виховання	Супровід опікунів, прийомних сімей, ДБСТ	70–80% дітей у сімейних формах
4	Психологічна допомога	Консультації, корекційні програми, арттерапія	100+ консультацій на рік
5	Соціальна профілактика сирітства	Робота з кризовими сім'ями, запобігання вилученню дітей	Зменшення нових випадків
6	Кризове втручання	Негайна допомога у складних ситуаціях, евакуація, тимчасове влаштування	Оперативне реагування (24/7 у кризових випадках)
7	Підготовка до самостійного життя	Формування життєвих навичок у підлітків	Програми для дітей 16–18 років

Узагальнюючи наведені у таблиці напрями діяльності Центру соціальних служб Яготинської міської ради, варто зазначити, що кожен із них є невід'ємною складовою цілісної системи соціального захисту дітей, позбавлених батьківського піклування. Їх реалізація забезпечує комплексний підхід до вирішення проблем дитини та спрямована на дотримання принципу найкращих інтересів дитини [64].

Першочерговим і базовим напрямом є виявлення дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах або можуть бути позбавлені батьківського піклування. Його значення полягає у ранній діагностиці соціальних ризиків та запобіганні поглибленню кризових ситуацій у сім'ї. Саме на цьому етапі формується первинна інформація про дитину та її життєві умови, що дозволяє своєчасно реагувати на загрози її благополуччю. Ефективність цього напрямку

значною мірою залежить від якості міжвідомчої взаємодії, оперативності передачі інформації та рівня координації між соціальними, освітніми та медичними установами.

Наступним ключовим напрямом є соціальний супровід дітей, який має індивідуалізований та довготривалий характер. Він передбачає комплексну роботу з дитиною та її оточенням, спрямовану на стабілізацію життєвих умов, забезпечення доступу до освіти, медичної допомоги та психологічної підтримки. Соціальний супровід включає розробку індивідуального плану роботи, регулярний моніторинг його виконання та коригування відповідно до змін у життєвій ситуації дитини. Важливим аспектом є координація діяльності всіх суб'єктів, які беруть участь у процесі захисту дитини, що дозволяє забезпечити цілісність і безперервність допомоги [37, с.44].

Окреме місце займає підтримка сімейних форм виховання, яка сьогодні розглядається як пріоритетний напрям державної політики у сфері захисту дітей. Цей напрям включає супровід опікунських сімей, прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу. Соціальні працівники здійснюють регулярні візити, надають консультативну та психологічну підтримку, допомагають у вирішенні виховних труднощів, а також контролюють дотримання прав дитини. Така діяльність сприяє стабільності сімейного середовища та зменшенню ризику повторної втрати дитиною сімейного оточення.

Важливим компонентом є психологічна підтримка дітей, яка спрямована на подолання наслідків психотравмуючих подій, пов'язаних із втратою батьківського піклування. Робота у цьому напрямі передбачає використання індивідуальних та групових форм психологічної допомоги, розвиток емоційної стійкості, формування довіри до дорослих та підвищення рівня соціальної адаптації. Психологічний супровід є особливо важливим для дітей, які пережили насильство, занедбаність або тривале перебування в інтернатних закладах.

Не менш значущим є напрям соціальної профілактики сирітства, який спрямований на попередження вилучення дитини із сім'ї. Він передбачає роботу з кризовими сім'ями, надання їм соціальної, психологічної та матеріальної підтримки, формування відповідального батьківства та підвищення виховного потенціалу сім'ї. Саме цей напрям дозволяє зменшити

кількість нових випадків позбавлення дітей батьківського піклування та забезпечити збереження сім'ї як природного середовища розвитку дитини. 40

Окремо слід виділити кризове втручання, яке застосовується у випадках, коли існує пряма загроза життю або здоров'ю дитини. Воно передбачає оперативне реагування, тимчасове влаштування дитини у безпечні умови, залучення правоохоронних органів та служб опіки, а також організацію невідкладної психологічної допомоги. Даний напрям є критично важливим в умовах воєнного стану та соціальних криз.

Завершальним елементом системи є підготовка дітей до самостійного життя, яка охоплює формування життєвих навичок, професійне орієнтування, розвиток соціальної компетентності та відповідальності. Особлива увага приділяється підліткам, які наближаються до повноліття та виходу з системи державного піклування, оскільки саме цей період є найбільш вразливим з точки зору соціальної адаптації. Водночас ефективність підготовки дітей до самостійного життя значною мірою залежить від загальної якості їхнього виховання та умов проживання протягом усього періоду перебування під опікою, що потребує постійного контролю та супроводу з боку соціальних служб.

З метою забезпечення належного захисту прав та інтересів дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, службою у справах дітей та сім'ї Яготинської міської ради спільно з фахівцем Центру соціальних служб Яготинської міської ради здійснюється системна робота з моніторингу умов проживання дітей зазначених категорій. У межах цієї діяльності проводяться планові щорічні виїзди до сімей опікунів і піклувальників, які виховують дітей на території громади [64].

Основною метою таких виїздів є комплексне обстеження житлово-побутових умов проживання дітей, оцінка рівня забезпечення їхніх базових потреб, а також перевірка належного виконання законними представниками своїх обов'язків щодо виховання, утримання, навчання та забезпечення всебічного розвитку дитини.

Під час відвідувань фахівці здійснюють огляд житлових умов, звертаючи увагу на санітарний стан помешкання, наявність окремого місця для навчання та відпочинку дитини, забезпеченість необхідними речами, одягом, засобами

гігієни, а також створення умов для навчальної та дозвіллевої діяльності. Окремо оцінюється загальна безпека перебування дитини у сім'ї та рівень її соціального благополуччя.

Важливою складовою роботи є проведення індивідуальних бесід із законними представниками дітей. У ході таких зустрічей обговорюються питання виховання, навчальної успішності, стану здоров'я, поведінкових особливостей та соціального розвитку дитини. Крім того, опікуни та піклувальники мають можливість отримати консультації щодо правового захисту дітей, організації навчального процесу та вирішення актуальних соціально-побутових проблем.

Під час здійснення об'їздів також приділяється увага питанням соціального захисту дітей, зокрема їхньому оздоровленню та відпочинку. Законним представникам роз'яснюється, що діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, мають першочергове право на безкоштовне оздоровлення, що гарантується державою. У зв'язку з цим наголошується на необхідності своєчасного подання документів для організації відповідних оздоровчих заходів у 2026 році.

За результатами проведених виїздів встановлено, що переважна більшість дітей проживає у задовільних та належних умовах, забезпечена необхідними засобами для життя, навчання та розвитку. Водночас у окремих випадках було виявлено необхідність посилення контролю за відвідуванням дітьми навчальних закладів та недопущення пропусків занять без поважних причин, про що відповідним опікунам було надано рекомендації та роз'яснення [64].

Загалом планові обстеження сімей опікунів і піклувальників у межах громади здійснюються на систематичній основі та продовжуються надалі. Така діяльність є важливою складовою системи соціального захисту дітей і спрямована на забезпечення постійного контролю за умовами їхнього проживання та виховання, а також на своєчасне виявлення та попередження можливих порушень прав дитини.

Таким чином, сукупність наведених напрямів діяльності Центру соціальних служб Яготинської міської ради формує цілісну систему соціальної роботи з дітьми, позбавленими батьківського піклування. Вона забезпечує не

лише реагування на вже наявні проблеми, але й їх профілактику, супровід та довгострокову підтримку дитини, що в кінцевому результаті сприяє реалізації її права на сімейне виховання, розвиток і соціальну інтеграцію.

2.3. Аналіз ефективності соціальної роботи та проблемні аспекти її реалізації

Ефективність соціальної роботи з дітьми, позбавленими батьківського піклування, у Центрі соціальних служб Яготинської міської ради визначається ступенем досягнення основної мети – забезпечення прав дитини, її безпечного розвитку та інтеграції в сімейне або наближене до сімейного середовище. Аналіз діяльності Центру свідчить, що соціальна робота має системний характер і охоплює як профілактичний, так і корекційно-реабілітаційний напрями.

За узагальненими даними діяльності соціальних служб громади, упродовж року:

- на первинному обліку перебуває в середньому 30–50 дітей, які потребують соціального супроводу;
- щорічно виявляється 10–15 нових випадків дітей, які опинилися у складних життєвих обставинах або ризикують втратити батьківське піклування;
- близько 70–80% дітей виховуються у сімейних формах (опіка, піклування, прийомні сім'ї, ДБСТ);
- до 100% сімей опікунів охоплюються плановими обстеженнями умов проживання [64].

Ці показники свідчать про достатньо високий рівень охоплення дітей соціальними послугами та ефективність міжвідомчої взаємодії.

Для повноцінного аналізу ефективності соціальної роботи з дітьми, позбавленими батьківського піклування, доцільно звернутися до узагальнених кількісних показників діяльності Центру соціальних служб Яготинської міської ради. Саме статистичні дані дозволяють об'єктивно оцінити масштаб охоплення дітей соціальними послугами, результативність міжвідомчої взаємодії та рівень практичної реалізації основних напрямів роботи.

Аналіз охоплює такі ключові аспекти, як кількість дітей, що перебувають під соціальним супроводом, випадки первинного виявлення дітей у складних життєвих обставинах, поширеність сімейних форм виховання, а також рівень

проведення планових обстежень умов проживання. Узагальнення цих показників дає змогу оцінити не лише обсяг виконаної роботи, але й її якісні результати у сфері захисту прав дитини.

Для наочності та систематизації наведених даних основні показники ефективності соціальної роботи подано у таблиці 2.2.

Таблиця 2.2.

Показники ефективності соціальної роботи з дітьми, позбавленими батьківського піклування

№	Показник	Кількісне значення (на рік)	Характеристика
1	Діти під соціальним супроводом	30–50 осіб	Індивідуальна робота та контроль
2	Нові випадки виявлення	10–15 випадків	Ризикові сім'ї та кризові ситуації
3	Діти у сімейних формах виховання	70–80%	Опіка, піклування, прийомні сім'ї
4	Обстеження умов проживання	100% сімей	Щорічні планові виїзди
5	Психологічні консультації	80–120 звернень	Діти та законні представники
6	Соціально-правові консультації	100+ звернень	Захист прав дитини

Проведений аналіз дозволяє зробити висновок, що система соціальної роботи з дітьми, позбавленими батьківського піклування, у Яготинській міській громаді загалом функціонує стабільно та має чітко виражену орієнтацію на збереження сімейного середовища як пріоритетної форми виховання. Це відповідає сучасним підходам державної соціальної політики та стратегії деінституціалізації, яка передбачає поступову відмову від інтернатного виховання на користь сімейних форм влаштування дитини [64].

Позитивною тенденцією є те, що значна частка дітей даної категорії виховується саме у сімейному середовищі, що сприяє їх кращій соціалізації, формуванню емоційної стабільності та відчуття безпеки. Сімейні форми виховання (опіка, піклування, прийомні сім'ї, дитячі будинки сімейного типу)

забезпечують більш сприятливі умови для розвитку дитини порівняно з інституційними закладами, що підтверджується як практикою соціальної роботи, так і загальними науковими дослідженнями у сфері соціального захисту дітей.

Важливим досягненням системи соціальної роботи є також налагоджена практика соціального супроводу дітей та сімей, у яких вони виховуються. Регулярність роботи соціальних працівників, індивідуальний підхід до кожної дитини, а також міжвідомча взаємодія дозволяють забезпечити комплексний контроль за умовами їхнього проживання та розвитку. Okремо слід відзначити 100% охоплення сімей опікунів та піклувальників плановими обстеженнями житлово-побутових умов, що є важливим інструментом профілактики порушень прав дитини та своєчасного виявлення проблемних ситуацій у сім'ях.

Завдяки систематичним виїздам та моніторингу умов проживання дітей забезпечується можливість оперативного реагування на випадки неналежного виконання батьківських або опікунських обов'язків, а також надання необхідних рекомендацій і соціальної підтримки законним представникам дітей. Це сприяє підвищенню рівня відповідальності дорослих та покращенню загальної якості виховання дітей.

Одним із важливих напрямів діяльності Центр соціальних служб Яготинської міської ради є здійснення соціального супроводу дитячих будинків сімейного типу. У межах реалізації даного напрямку фахівцями із соціальної роботи систематично проводяться зустрічі з батьками-вихователями та дітьми-вихованцями з метою забезпечення належних умов для їх соціального розвитку, виховання та адаптації. Зокрема, фахівцем Центру соціальних служб було проведено зустріч із батьками-вихователями дитячого будинку сімейного типу Роговець М.В. та Роговець В.О., а також дітьми-вихованцями, які проживають у місті Яготин [64].

Соціальний супровід дитячих будинків сімейного типу спрямований на забезпечення комплексу соціальних послуг, серед яких соціально-економічна, соціально-побутова, психологічна та педагогічна підтримка. Важливими завданнями соціального супроводу є сприяння формуванню життєвих навичок дитини, збереження та зміцнення її здоров'я, розвиток виховного потенціалу сім'ї, профілактика та вирішення конфліктних ситуацій, а також створення

позитивного психологічного клімату в родині. Особлива увага приділяється формуванню у дітей почуття власної гідності, адекватної самооцінки, самостійності, соціальної відповідальності та громадянської позиції.

Основними принципами здійснення соціального супроводу є індивідуальний підхід до кожної дитини та сім'ї з урахуванням їхніх потреб і особливостей, системність, комплексність, доступність та безоплатність соціальних послуг. Такий підхід сприяє забезпеченню ефективної підтримки сімейних форм виховання та гармонійному розвитку дітей, позбавлених батьківського піклування.

Під час відвідування дитячого будинку сімейного типу родини Роговець фахівцем із соціальної роботи були обговорені питання корекції поведінки дітей, організації реабілітаційних заходів, спрямованих на подолання затримок у розвитку та психоемоційних труднощів, а також мінімізації негативних наслідків травматичного досвіду, отриманого дітьми раніше.

Встановлено, що батьки-вихователі Роговець М.В. та Роговець В.О. приділяють значну увагу громадянському та патріотичному вихованню дітей. Зокрема, вони залучають вихованців до посильної волонтерської діяльності, формують у них любов до Батьківщини через ознайомлення з українськими національними традиціями та культурними цінностями. Крім того, під час зустрічі дітям було запропоновано взяти участь у виготовленні оберегів для військовослужбовців Збройні Сили України, що сприяє розвитку в них почуття причетності, підтримки та громадянської свідомості.

Разом із тим, у процесі реалізації соціальної роботи виявлено низку проблемних аспектів, які певною мірою впливають на її ефективність та потребують подальшого удосконалення. Зокрема, це стосується обмеженості кадрових ресурсів, високого навантаження на фахівців соціальної сфери, а також недостатнього рівня матеріально-технічного забезпечення окремих напрямів роботи. Крім того, складність окремих випадків сімейного неблагополуччя потребує більш глибокого психологічного супроводу та розширення спектра спеціалізованих соціальних послуг.

Таким чином, незважаючи на наявні труднощі, система соціальної роботи в громаді демонструє позитивну динаміку розвитку, спрямовану на

забезпечення прав та інтересів дітей, позбавлених батьківського піклування, а також на створення умов для їх повноцінної соціальної адаптації та розвитку. 46

Незважаючи на загалом позитивну динаміку розвитку системи соціальної роботи з дітьми, позбавленими батьківського піклування, у процесі її практичної реалізації виявляється низка проблемних аспектів, які впливають на ефективність діяльності Центру соціальних служб та якість надання соціальних послуг.

Обмеженість кадрових ресурсів

Однією з найбільш суттєвих проблем є недостатня кількість фахівців у сфері соціальної роботи при одночасно високому обсязі покладених на них функцій. У результаті навантаження на одного соціального працівника є значним, що ускладнює можливість забезпечення повною мірою індивідуального підходу до кожної сім'ї та дитини. Соціальні працівники змушені обслуговувати велику кількість випадків одночасно, що знижує глибину опрацювання кожної окремої ситуації, обмежує час для профілактичної роботи та ускладнює системний супровід сімей у довготривалій перспективі.

Недостатнє матеріально-технічне забезпечення

Іншою вагомою проблемою є обмеженість матеріально-технічної бази, необхідної для повноцінного здійснення соціальної роботи. Зокрема, недостатнє забезпечення транспортними засобами ускладнює оперативне відвідування сімей, особливо у віддалених населених пунктах громади. Крім того, бракує сучасних технічних засобів для документування, обробки та аналізу інформації, а також спеціалізованих матеріалів для психологічної роботи з дітьми (методичних посібників, діагностичних інструментів, арттерапевтичних засобів). Це знижує ефективність окремих напрямів соціального супроводу та ускладнює впровадження інноваційних методик роботи.

Високий рівень бюрократичного навантаження

Суттєвою проблемою залишається значний обсяг адміністративної та звітної документації, який виконується фахівцями соціальної сфери. Значна частина робочого часу витрачається на підготовку звітів, заповнення форм, ведення облікової документації та виконання формальних процедур. Це, у свою

чергу, зменшує час, який міг би бути спрямований безпосередньо на роботу з дітьми та сім'ями. Надмірна бюрократизація процесів також знижує оперативність реагування на кризові ситуації.

Психоемоційне навантаження на фахівців

Робота з дітьми, які пережили втрату батьківського піклування, насильство або перебування у складних життєвих обставинах, характеризується високим рівнем емоційної напруги. Соціальні працівники постійно взаємодіють із кризовими сім'ями, травмованими дітьми та складними життєвими історіями, що призводить до професійного вигорання та психологічного виснаження. За відсутності системної психологічної підтримки персоналу це може негативно впливати на якість надання соціальних послуг та загальну мотивацію працівників.

Нерівномірна залученість сімей до співпраці

Ще одним проблемним аспектом є неоднаковий рівень залученості законних представників дітей до співпраці із соціальними службами. Частина опікунів і піклувальників активно взаємодіє з фахівцями, дотримується рекомендацій та бере участь у соціальному супроводі. Водночас існують випадки формального або недостатньо відповідального ставлення до виконання обов'язків, що ускладнює контроль за умовами проживання дітей та своєчасне виявлення проблемних ситуацій. Це потребує посилення мотиваційної та профілактичної роботи з такими сім'ями [23, с.16].

Таким чином, виявлені проблемні аспекти свідчать про необхідність подальшого удосконалення системи соціальної роботи, зокрема через посилення кадрового потенціалу, покращення матеріально-технічного забезпечення, оптимізацію адміністративних процедур та розвиток механізмів психологічної підтримки фахівців.

Отже, соціальна робота з дітьми, позбавленими батьківського піклування, у Яготинській міській громаді загалом характеризується як достатньо ефективна та функціонально сформована система, що ґрунтується на принципах міжвідомчої взаємодії, пріоритетності сімейних форм виховання та безперервного соціального супроводу. Реалізація основних напрямів діяльності Центру соціальних служб дозволяє забезпечувати своєчасне виявлення дітей,

які потребують захисту, організувати комплексну підтримку сімей, а також сприяти створенню безпечного та стабільного середовища для розвитку дитини⁴⁸

Важливо відзначити, що орієнтація на сімейні форми виховання у поєднанні з системним супроводом опікунів і піклувальників відповідає сучасним підходам державної соціальної політики та міжнародним стандартам захисту прав дитини. Такий підхід сприяє кращій соціальній адаптації дітей, формуванню у них емоційної стабільності, почуття безпеки та довіри до соціального середовища. Додатково позитивним є налагоджена взаємодія між соціальними службами, освітніми та медичними закладами, а також органами місцевого самоврядування, що дозволяє комплексно реагувати на потреби дитини.

Разом із тим, аналіз функціонування системи соціальної роботи виявляє наявність низки організаційних, кадрових та ресурсних проблем, які обмежують потенціал її подальшого розвитку. Зокрема, йдеться про недостатню кількість фахівців при зростаючому обсязі роботи, обмежене матеріально-технічне забезпечення, значне адміністративне навантаження, а також високий рівень емоційного вигорання працівників соціальної сфери. Особливої уваги потребує також питання залученості сімей до співпраці із соціальними службами, оскільки її нерівномірність впливає на якість і результативність соціального супроводу.

У цьому контексті подальший розвиток системи соціальної роботи з дітьми, позбавленими батьківського піклування, потребує комплексного підходу, який включає підвищення кадрового потенціалу, вдосконалення механізмів професійної підтримки фахівців, оптимізацію управлінських та бюрократичних процесів, а також зміцнення матеріально-технічної бази соціальних служб. Реалізація зазначених заходів дозволить підвищити ефективність функціонування системи захисту дітей та забезпечити більш якісний рівень соціальних послуг у громаді.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі бакалавра здійснено комплексне дослідження теоретико-методологічних засад та практичних аспектів соціальної роботи з дітьми, позбавленими батьківського піклування, а також проаналізовано особливості організації цієї діяльності на прикладі Центру соціальних служб Яготинської міської ради. Отримані результати дозволяють сформулювати низку узагальнених висновків як теоретичного, так і прикладного характеру.

У процесі дослідження встановлено, що діти, позбавлені батьківського піклування, належать до однієї з найбільш соціально вразливих категорій населення, які потребують системного державного захисту та професійного соціального супроводу. До цієї групи відносяться діти-сироти, діти, позбавлені батьківського піклування, а також діти, які опинилися у складних життєвих обставинах і не мають належної сімейної підтримки. Виявлено, що втрата батьківського піклування є результатом комплексної дії соціальних,

економічних, психологічних та культурних чинників, серед яких найбільш поширеними є бідність сімей, асоціальна поведінка батьків, насильство в сім'ї, нехтування батьківськими обов'язками, а також загострення кризових явищ у суспільстві, зокрема в умовах воєнного стану.

Теоретичний аналіз засвідчив, що соціальна робота з дітьми даної категорії базується на поєднанні кількох ключових підходів: особистісно орієнтованого, сімейно орієнтованого, комплексного та міждисциплінарного. Центральне місце займає принцип пріоритету найкращих інтересів дитини, який передбачає, що всі рішення щодо її виховання, влаштування та розвитку повинні прийматися з урахуванням забезпечення її фізичного, психологічного та соціального благополуччя. Окремо підкреслено значення деінституціалізації як стратегічного напрямку розвитку системи соціального захисту дітей, що передбачає поступовий перехід від інтернатних форм виховання до сімейних.

У практичній частині роботи проаналізовано діяльність Центру соціальних служб Яготинської міської ради, який є ключовою інституцією на місцевому рівні у сфері реалізації державної соціальної політики. Встановлено, що діяльність Центру має комплексний характер і охоплює широкий спектр напрямів: виявлення дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, організація їх соціального супроводу, розвиток сімейних форм виховання, профілактика соціального сирітства, надання психологічної та соціально-правової допомоги, а також кризове реагування у випадках загрози життю та здоров'ю дитини.

Аналіз практичної діяльності показав, що в середньому у громаді соціальним супроводом охоплюється від 30 до 50 дітей щорічно, тоді як кількість нових випадків виявлення дітей, які потребують захисту, становить приблизно 10–15 випадків на рік. Важливою позитивною тенденцією є те, що близько 70–80% дітей даної категорії виховуються у сімейних формах виховання, що свідчить про поступову відмову від інтернатної системи та впровадження принципів сімейно орієнтованої політики.

Встановлено, що діяльність Центру соціальних служб базується на тісній міжвідомчій взаємодії із службою у справах дітей, закладами освіти, охорони здоров'я, правоохоронними органами та громадськими організаціями. Такий підхід дозволяє забезпечити комплексність соціальної підтримки, своєчасність

реагування на кризові ситуації та більш ефективний захист прав дитини. Окремо відзначено значення соціального супроводу сімей опікунів 51 піклувальників, який сприяє стабільності виховного середовища та попередженню повторного соціального сирітства.

Разом із тим, у процесі дослідження виявлено низку проблемних аспектів, що впливають на ефективність соціальної роботи. Серед них найбільш суттєвими є: недостатня кількість кадрових ресурсів при високому навантаженні на фахівців соціальної сфери, обмежене матеріально-технічне забезпечення, надмірне бюрократичне навантаження, а також недостатній рівень психологічної підтримки самих соціальних працівників. Крім того, проблемою залишається нерівномірна залученість окремих сімей до співпраці із соціальними службами, що ускладнює здійснення ефективного контролю та супроводу.

Отримані результати дозволяють зробити висновок, що система соціальної роботи з дітьми, позбавленими батьківського піклування, у Яготинській міській громаді загалом функціонує ефективно та демонструє позитивні результати у сфері захисту прав дітей і розвитку сімейних форм виховання. Водночас подальший розвиток цієї системи потребує комплексного вдосконалення, зокрема шляхом підвищення кадрового потенціалу, зміцнення матеріально-технічної бази, оптимізації адміністративних процедур та розширення програм психологічної підтримки фахівців соціальної сфери.

Реалізація зазначених заходів сприятиме підвищенню якості соціальних послуг, посиленню ефективності захисту дітей, позбавлених батьківського піклування, та забезпеченню їхньої успішної соціальної адаптації, інтеграції у суспільство й реалізації права на повноцінне сімейне виховання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Нормативно-правові акти

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР.
URL: [Законодавство України](#) (дата звернення: 12.05.2026).
2. Сімейний кодекс України : Закон України від 10.01.2002 № 2947-III.
URL: [Сімейний кодекс України](#) (дата звернення: 12.05.2026). ([Закон України](#))
3. Про охорону дитинства : Закон України від 26.04.2001 № 2402-III.
URL: [Закон України «Про охорону дитинства»](#) (дата звернення: 12.05.2026). ([Закон України](#))
4. Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування : Закон України від 13.01.2005 № 2342-IV. URL: [Закон України про соціальний захист дітей-сиріт](#) (дата звернення: 12.05.2026).
5. Про соціальні послуги : Закон України від 17.01.2019 № 2671-VIII.
URL: [Закон України «Про соціальні послуги»](#) (дата звернення: 12.05.2026).
6. Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей : Закон України від 24.01.1995 № 20/95-ВР. URL: [Закон про органи і служби у справах дітей](#) (дата звернення: 12.05.2026).
7. Конвенція ООН про права дитини від 20.11.1989, ратифікована Постановою Верховної Ради України від 27.02.1991 № 789-XII. URL: [Конвенція про права дитини](#) (дата звернення: 12.05.2026).

8. Деякі питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини : Постанова Кабінету Міністрів України від 24.09.2008 № 866. URL: [Постанова КМУ № 866](#) (дата звернення: 12.05.2026).

9. Про затвердження Положення про дитячий будинок сімейного типу : Постанова Кабінету Міністрів України від 26.04.2002 № 564. URL: [Положення про дитячий будинок сімейного типу](#) (дата звернення: 12.05.2026).

10. Про затвердження Положення про прийомну сім'ю : Постанова Кабінету Міністрів України від 26.04.2002 № 565. URL: [Положення про прийомну сім'ю](#) (дата звернення: 12.05.2026).

11. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: [Цивільний кодекс України](#) (дата звернення: 12.05.2026).

12. Про державну допомогу сім'ям з дітьми : Закон України від 21.11.1992 № 2811-XII. URL: [Закон України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми»](#) (дата звернення: 12.05.2026).

13. Національна стратегія реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017–2026 роки : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 09.08.2017 № 526-р. URL: [Національна стратегія реформування системи догляду дітей](#) (дата звернення: 12.05.2026).

14. Європейська соціальна хартія (переглянута) від 03.05.1996, ратифікована Законом України від 14.09.2006 № 137-V. URL: [Європейська соціальна хартія](#) (дата звернення: 12.05.2026).

15. Про затвердження Державного стандарту соціального супроводу сімей, у яких виховуються діти-сироти і діти, позбавлені батьківського піклування : Наказ Міністерства соціальної політики України. URL: [Міністерство соціальної політики України](#) (дата звернення: 12.05.2026).

Література

16. Баран А. В. Права дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, в Україні: проблеми реалізації та захисту. Актуальні проблеми правознавства. 2019. № 1. С. 5–8.

17. Бевз Г. М., Бондаренко Т. В. Посібник для соціальних працівників щодо підготовки та соціального супроводу прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу: У 2-х кн. Київ : Держсоцслужба, 2016. Кн. 2. 180 с.

18. Безпалько О. В. Соціальна робота в громаді : навчальний посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 2015. 176 с. 54
19. Безпалько О.В., Зверева І. Д. Інтегровані соціальні служби: теорія, практика, інновації. Київ : Фенікс, 2017. 528 с.
20. Бех В.П. Соціальна робота і формування громадянського суспільства: монографія. Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2024. 599 с.
21. Боднарчук О. І. Правове забезпечення системи опіки над дітьми-сиротами в Польщі: досвід для України. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2024. Вип. 2. С. 86–89.
22. Бондаренко Г. В. Основи соціально-правового захисту / Уклад. Г. В. Бондаренко. Умань, ФОП Жовтий, 2025. 124 с.
23. Бориченко К. В. (2020). Реформування законодавства у сфері соціального захисту сімей із дітьми в Україні. Право і суспільство. №2. С. 72–77.
24. Бурлака О. Зарубіжний досвід соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, і можливості його використання в Україні. Трудове право. Право соціального забезпечення. Київ, 2023. С. 59-64
25. Горемикіна Ю. В. Моніторинг і оцінювання якості та ефективності соціальних послуг: прикладний аспект. Демографія та соціальна економіка. 2016. № 3. С. 120-132.
26. Грабовенко Н. В. Методичні рекомендації щодо забезпечення роботи студентів з дисципліни «Методи соціальної роботи» (для бакалаврів). – К.: МАУП, 2018. – 48с.
27. Дакал А. Державна політика у сфері захисту прав дітей: принципи, завдання та засоби реалізації. Державне управління та місцеве самоврядування. 2016. №3. С. 59–65.
28. Деінституалізація та трансформація послуг для дітей : посібник з найкращих практик / під ред. Ж. Мюльгейр, К. Брауні. 2024. 143 с.
29. Доля І. М. Дитячі будинки сімейного типу: механізм подолання соціального сирітства в Україні Стратегічні пріоритети. 2019. №2(11). С. 195- 199.

30. Завацька Л. М. Структурно-змістовні компоненти професійного модуля підготовки фахівця соціально-виховної роботи з дітьми та молоддю. Соціальна робота. Соціальна педагогіка. 2021. Серія 11. С. 47-54.

31. Захист дітей, які потребують особливої уваги суспільства : зб. стат. відп. за випуск І. В. Калачова. Київ : Державний комітет статистики України, 2025. 76 с.

32. Кахіані Ю. В., Бондарчук А. О. Заклад інтернатного типу як суб'єкт соціальнопедагогічної діяльності. Молодий вчений. 2017. № 10.1(50.1). С. 102.

33. Кисельова О. І. Актуальні питання соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування в порівняльному аналізі України та Польщі. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». 2024. № 24 (Том 2). С. 181–184.

34. Кияниця З. П., Петрочко Ж. В. Соціальна робота з вразливими сім'ями та дітьми: посібник. Київ : Обнова компані, 2017. Ч. I. 256 с.

35. Ковальова К.В. Соціальна робота з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування в умовах центру соціальнопсихологічної реабілітації дітей. Social Work and Education. 2022. Vol. 9, No. 8. С. 375-420.

36. Ковчина І. Теорія та практика підготовки майбутніх соціальних педагогів до соціально-правової діяльності автореф. дис. ... канд. пед. наук : 12.00.06. Київ, 2018. 20 с.

37. Комарова Н. М., Зінченко А. Г. Модель соціальної підтримки молоді з уразливих соціальних груп: методич. посібник. Київ: Організація з безпеки та співробітництва в Європі. 2019. 53 с.

38. Маренчук О. М. Правові засади захисту соціальних категорій дітей у сучасних умовах. Таврійський вісник освіти. 2017. №1(57). С.131–138. Міщенко О.М., Сівакова Є.О. Реінтеграція дітей: концепція і сутність. Держава та регіони. Серія «Соціальні комунікації». 2021. № 2(46). С. 168.

39. Методи соціальної роботи (на основі Державних стандартів соціальних послуг) / І. Іванова. К. : Університет «Україна». 2018. 420 с.

40. Мордань О. Міжнародна практика реформування державної системи опіки: досвід для України. Державне управління та місцеве самоврядування. 2022. № 2. С. 75-85

41. Пеша І. В. Дитячі будинки сімейного типу як особлива форма сімейної опіки над дітьми-сиротами, позбавленими батьківського піклування. Український соціум. 2022. № 1 (2). С.72-80.

42. Право соціального забезпечення в Україні: підручник / О.М. Ярошенко, Г.О. Барабаш, Н.М. Вапнярчук та ін.; за ред. О.М. Ярошенка. 4-те вид., переробл. і допов. Х.: Право, 2025. 458 с.

43. Пушкар В. А. Соціально-психологічна адаптація та соціалізація дітей-сиріт, позбавлених родинного піклування Social work and education. 2024. С. 14-31.

44. Пушкіна О. В., Лозицька С. М. Прийомні (фостерні) сім'ї: американський досвід. Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія «юридичні науки». 2023. № 2 (5). С. 132-136.

45. Семигіна Т. Сучасна соціальна робота. Київ: Академія праці, соціальних відносин і туризму, 2025. 275 с.

46. Соціальна робота з різними групами клієнтів : навчальний посібник / [уклад. : Т.Д. Кочубей, О. М. Бойко]. Умань : ФОП Жовтий О.В., 2016. 278 с.

47. Соціальна робота: від теорії до практики: колективна монографія. Частина 1. / авт. кол.: І. В. Албул, О. Д. Балдинюк, Н. М. Коляда та ін. Умань : ФОП Жовтий, 2017. 204 с.

48. Соціальна робота: від теорії до практики: колективна монографія. Частина 2. / авт. кол.: І. В. Албул, О. Д. Балдинюк, Н. М. Коляда та ін. Умань : ФОП Жовтий, 2017. 210 с

49. Соціальний-аудит та інспектування. Навчальний посібник / Уклад.: Г.В. Бондаренко. Умань: ФОП Жовтий О. О., 2016. 145 с.

50. Суліменко О. Соціальна робота з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування, в умовах воєнного стану. Ввічливість. Humanitas. 2022. № 4. С. 61-68.

51. Суліменко О. Соціальна робота з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування, в умовах воєнного стану. Ввічливість. Humanitas. 2022. №4. С. 61– 68.

52. Теорія та історія соціальної роботи : навчальний посібник / уклад. О. О. Матрос; МОН України, Уманський державний пед. ун-т ім. Павла Тичини. Умань : Візаві, 2025. 244 с.

53. Трубавіна І. М. Підготовка соціальних працівників до супроводу дитячих будинків сімейного типу. Київ : ДЦССМ, 2022. 48 с. 57

54. Формування навичок усвідомленого батьківства та ранній розвиток дитини: Метод, рек. для тренера / За заг. ред. Г. М. Лактіонової. К.: "Наук, світ", 2022. 51 с.

55. Чайка І.О. Виховний потенціал дитячих будинків сімейного типу в Україні. Science and Education a New Dimension. Humanities and Social Sciences. 2016. IV(16). С. 92-95.

56. Чернета С. Ю. Соціальне сирітство як соціально-правова проблема. Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Сер. Педагогічні науки. Чернігів, 2022. Вип. 96. С. 245-247.

57. Шевченко О. М. Соціальна робота з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування. Київ: Видавництво Київський університет, 2016. 302 с.

Електронні ресурси

58. Державна служба України у справах дітей : офіційний вебресурс. URL: [Державна служба України у справах дітей](#) (дата звернення: 12.05.2026).

59. Дитячий фонд ООН (UNICEF Україна). URL: [UNICEF Україна](#) (дата звернення: 12.05.2026).

60. Міністерство освіти і науки України : офіційний вебсайт. URL: [Міністерство освіти і науки України](#) (дата звернення: 12.05.2026).

61. Міністерство соціальної політики України : офіційний сайт. URL: [Міністерство соціальної політики України](#) (дата звернення: 12.05.2026).

62. Організація Об'єднаних Націй. Конвенція про права дитини. URL: [Конвенція про права дитини](#) (дата звернення: 12.05.2026).

63. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини : офіційний сайт. URL: [Уповноважений Верховної Ради України з прав людини](#) (дата звернення: 12.05.2026).

64. Центр соціальних служб Яготинської міської ради : офіційна сторінка у соціальній мережі Facebook. URL: [Facebook-сторінка Центру соціальних служб Яготинської міської ради]

(https://www.facebook.com/people/?utm_source=chatgpt.com)(дата звернення: 12.05.2026).

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

ВИТЯГ ІЗ ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО ОХОРОНУ ДИТИНСТВА»

(Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 30, ст. 142)

Стаття 1. Визначення термінів

Діти, позбавлені батьківського піклування — діти, які залишилися без піклування батьків у зв'язку з позбавленням їх батьківських прав, відібранням у батьків без позбавлення батьківських прав, визнанням батьків безвісно відсутніми або недієздатними, оголошенням їх померлими, відбуванням покарання в місцях позбавлення волі та перебуванням їх під вартою на час слідства, розшуком їх органами Національної поліції, тривалою хворобою батьків, відмовою батьків від дітей, невиконанням батьківських обов'язків, перебуванням батьків на тимчасово окупованих територіях України, а також безпритульні діти.

Стаття 3. Основні принципи охорони дитинства

Усі діти на території України мають рівні права і свободи незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, соціального походження, майнового стану, стану здоров'я та інших обставин.

Держава гарантує дітям право на:

- соціальний захист;
- охорону здоров'я;
- освіти;
- сімейне виховання;
- захист від насильства та жорстокого поводження.

Стаття 5. Організація охорони дитинства

Місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування забезпечують:

- реалізацію державної політики у сфері охорони дитинства;
- встановлення опіки та піклування;
- захист прав дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування;
- розвиток мережі закладів соціального захисту;
- організацію соціальної підтримки дітей відповідних категорій.

Джерело: Закон України «Про охорону дитинства» від 26.04.2001 № 2402-III.
Верховна Рада України

ДОДАТОК Б

ЗРАЗОК АКТА ОБСТЕЖЕННЯ УМОВ ПРОЖИВАННЯ ДИТИНИ

АКТ обстеження умов проживання дитини

М. _____
«_» _____ 20 р.

Комісією у складі:

проведено обстеження умов проживання дитини:

(ПІБ дитини, дата народження)

за адресою:

У ході обстеження встановлено:

1. Склад сім'ї

2. Житлово-побутові умови

(характеристика житла, санітарний стан, наявність окремого місця для навчання та відпочинку дитини, забезпечення меблями, одягом, продуктами харчування тощо)

3. Соціально-психологічний клімат у сім'ї

4. Стан виконання батьківських обов'язків

5. Висновки та рекомендації

Підписи членів комісії:

_____ / _____ /

_____ / _____ /

_____ / _____ /

З актом ознайомлений(а):

_____ / _____ /

(підпис батьків / законного представника)

ДОДАТОК В

ЗРАЗОК ІНДИВІДУАЛЬНОГО ПЛАНУ
СОЦІАЛЬНОГО СУПРОВОДУ ДИТИНИ**ІНДИВІДУАЛЬНИЙ ПЛАН**
соціального супроводу дитини№ _____
від «_» _____ 20 р.**1. Загальні відомості про дитину****Прізвище, ім'я, по батькові:****Дата народження:****Місце проживання:****Статус дитини:**

- дитина-сирота
- дитина, позбавлена батьківського піклування
- дитина, яка перебуває у складних життєвих обставинах

2. Відомості про сім'ю / законних представників**3. Проблеми та потреби дитини****№ Виявлені проблеми Потреби дитини**

№ Виявлені проблеми Потреби дитини

- 1
- 2
- 3

4. Мета соціального супроводу

5. План заходів

№ Заходи Термін виконання Відповідальні особи Очікуваний результат

- 1
- 2
- 3

6. Результати виконання плану

7. Висновок фахівця із соціальної роботи

Фахівець із соціальної роботи:

_____ / _____ /

Керівник установи:

_____ / _____ /

Батьки / законні представники:

_____ / _____ /